D. CONCLUSIUNE

LITERATURA, CRONOLOGIA ŞI CIRCULAŢIUNEA, METODA

§ 108. Istoricul. — Vom arunca o ochire retrospectivă asupra lucrărilor întreprinse până astăḑĭ spre a studia influența elementuluĭ oriental asupra limbeĭ române.

Prima încercare făcută în acéstă direcțiune de către răposatul istoric Rössler este, chiar ca un început, maĭ mult de cât modestă. Autoruluĭ îĭ lipsia o cunoscință cât de superficială a limbeĭ române, a originilor și a elementelor eĭ constitutive. De aceea materialele adunate de dînsul sînt cu totul insuficiente și adesea confuse prin întroducerea unor elemente străine de influența orientală (cum sînt, între altele, neologismele franceze buclă și tapaj). De aci provine și caracterul pripit și inexact al conclusiuniĭ, cum că „influența limbeĭ turceseĭ s'a mărginit asupra Curțiĭ principilor și asupra comerțuluĭ din orașele maĭ însemnate de pe lângă Dunăre“ și „că acest element noŭ n'a fost niciodată atât de puternic, în cât să reiasă din fisionomia limbeĭ române“ [1]). Orĭ-cum ar fi însă, studiul luĭ

[1]) Rössler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen.* Wien, 1865. Cf. Gaster în „Columna lui Traian“ din 1886, p.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

Rössler asupra elementelor turcescĭ în românesce este încă superior monografieĭ aceluiașĭ scriitor asupra elementelor neo-grece, unde se amestecă mereŭ limba populară cu cea neologică, aducênd prin acésta o scădere însemnată cercetăriĭ.

In monografia luĭ Rössler s'aŭ străcurat vorbe neturcescĭ și anume:

românescĭ: acarce (=măcar ce), ahtiat (d. aht), bufniță și buză (onomatopeĭ), ciocârlan și ciocoiŭ (d. cioc), jùmet (jumă=sumă?);

latine: curcubeŭ (=concurvus), furtună;

slave: ciocan, ciovică, ciréșă, ciudat, curcan, lele, lubĕ[niță], tiz, vișin;

maghiare: criș[an], dorobanț, giulgiŭ, sobă;

neo-grece: franzelă, lămâe, năramză;

albaneze: mazăre etc.

La vorbele următóre s'a rectificat în lucrarea nóstră etimologia orientală: beșliĭ, cabazlîc, giamala, haimana, ișlic, mucalit, surugiŭ, ursuz.

Lucrarea răposatuluĭ Cihac, coprinsă în al sĕŭ Dicționar etimologic, conține deja un material relativ însemnat, dar nu încă îndestulător [1]). Despre acéstă parte a opereĭ sale s'ar putea ḑice, că conține prea mult și prea puțin: prea mult, întru cât mărginindu-se a înregistra numaĭ limba vie, a admis și un numĕr de vorbe de mult eșite din us; prea puțin, de órece n'a înregistrat nicĭ măcar o treime din turcismele aflătóre în literatura nóstră istorică, în special în Cronicele din Muntenia și din Moldova, carĭ, ca scrierĭ originale ce reproduc cu fidelitate limba

---

521-524. — Primul care a pomenit de elementul turc în limba nóstră, a fost Eliad în al sĕŭ *Vocabular de vorbe străine*. Bucurescĭ, 1847.

[1]) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roman*. Francfort, 1879; p. 541-631. Se pretinde că, în acéstă parte, răposatul lexicograf ar fi fost ajutat de orientalistul maghiar Vámbéry.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

epocel, merită o considerațiune egală cu celelalte monumente ale vechiĭ nóstre literaturĭ.

Vorbele neosmanliĭ, admise de Cihac printre „Éléments turcs" în Dicționarul sau etimologic și carĭ fură apoĭ reproduse de Miklosich, Șăineanu, Lobel, Rudow etc., se pot repartisa după următórele categoriĭ:

a) române: aht (d. ah!), buturug (d. buture), daravere (dare-avere), decĭ (=de-ci), dică (d. adică), găfăiŭ (onomatopee), naibă (n'aibă!), nunea (d. [a]lunea), ócheș (d. ochiŭ), terfelesc (tîrfă, arch. térfă);

b) latine: cucor (cicon[ia], famen (feminus), formă „cuptor" (?), genune (cf. ge[he]na, fr. gêne, și suf. -une), mațe (medio-lat. matia „intestine"), teară (tela);

c) slave: agud (ĭagod), buhaĭ (ruten.), chitaĭ (pol.), dîrmoz (cf. bulg. drămbăs), dubas (rus. dubasŭ), ierugă (pol. jaruga), miriște (sl. niriște), obuz (vsl. obozĭ „bagaje"), sinéță (sl. sviniĭi), téfĕr (cf. vsl. tvrŭdŭ);

d) neo-grece: alababulă și harababură (ἀλλαμπάμπουλα=veneț. alababalà „confusamente"), alămâie (λειμόνι =it. limone), berbant (μπερμπάντης=it. birbante „coquin"), curm (κορμός, trunchiŭ: cf. it. troncare), fustă (d. φυστάνι), franzelă (φραντζέλα, litt. pâine franțuzéscă), locandă (λοκάνδα d. it.), năramză (νεράντζι=veneț naranza), portocală (πορτογάλι d. it. portogallo), tavlă (τάβλα d. it. tavola), zarzăr (ζέρζαλον d. pers. zerdalu);

c) maghiare: bechiŭ (béty), chițcan (siczkány), dric (derék), ghiunghiunea (cf. gönge), șarampăŭ (sorompó), șip (sip „lulea"), sobă (szoba);

d) albaneze: céfă (čafa „gât" d. t. kafa „nuque": cf. grumaz), moș și moșie (motș); — franceze: dimicaton (demi-coton); — germane: faer (Feuer, rostit dialectal Faier): — țigănescĭ. barós (d. =barò „mare"); — neologism oriental: gin (luat d. franceza);

e) de origină obscură: anger, beregată, căptușesc, culbec, cută, galeș, ghiont, îndrea, mieriŭ, tapșan, tehuiŭ, teică, tépă, tererem, terghie, teșmenesc, tivesc, tueș, zimț;

f) în fine, vorbe obscure a căror existență ar avea nevoie de a fi documentată: arș (=artan), bărc (=baltă), cucovă (=lebĕdă), fărfală (=farfara?), vîrță (=perie), vuvă (=dairea) etc.

La vorbele de mai la vale s'a rectificat în studiul

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

nostru etimologia orientală: antep, bezmĕn, bondoc, caraghioz, chezap, coinac, dever, ghiduș, hasran (nu hasan), mertepea, olat, pambriŭ, soitariŭ, tablà (nu tablă), tarabă, tighel.

Publicațiunea luĭ Miklosich, în care grupéză diversele elemente turcescĭ ce aŭ intrat în idiomele din Sud-estul și din Estul Europeĭ (gréca, albaneza, româna, bulgara, sêrba, ruténa, rusa și polona), utiliséză, cât privesce limba română, materialele aflătóre în Rössler și Cihac; iar în suplementele publicațiuniĭ, réposatul slavist ține sémă și de adaosele coprinse în prima schiță a lucrăriĭ nóstre[1]). Acéstă publicațiune, ca maĭ tóte celelalte lucrărĭ ale luĭ Miklosich, conține maĭ mult materiale brute de cât elaborarea lor scițifică (cf. § 17 și 19).

Miklosich, care reproduce întregul material aflat în Rössler și Cihac, maĭ înșiră de la dînsul, printre elementele orientale românescĭ, o sumă de

vorbe grecescĭ: angara, anghinară, barbun, călțun, chefal, dinar, falangă, florin, marghiol, midie, săpun — maĭ tóte luate din italienesce:

vorbe slave: bricég (d. briciŭ), ciocan, ciumă (=t. yumurğak, mcr. puşclea, ngr. πανούκλα) etc.

Insuficiența materialuluĭ archaic (așa cum se află la Cihac) a îndemnat pe autorul acestuĭ studiŭ să încerce o exploatare sistematică a influențeĭ culturale turcescĭ și să consemneze resultatele într'o monografie, ce apăru în 1885 maĭ întâĭ în Revista pentru Istorie și Archeologie a d-luĭ Tocilescu[2]). Acea lucrare preliminară a avut

---

[1]) Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südost-und osteuropäischen Sprachen.* Wien, 1884; I und II *Nachtrag*, 1888—1890. Cf. Korsch în „Archiv für slavische Philologie", vol. VII și VIII.

[2]) L. Săineanu, *Elemente turcescĭ în limba română.* Bucurescĭ, 1885. Cf. Tiktin în „Litteraturblatt für romanische und germanische Philologie" din 1887 (vol. VII, p. 468) și Alexics în „Magyar Nyelvör" din 1890, vol. XIX, p. 407 412.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

apoĭ onórea de a fi pusă la contribuţiune de Picot, Miklosich, Gustav Meyer şi maĭ ales de d. Hasdeŭ în al seŭ Magnum Etymologicum.

In prima mea schiţă s'aŭ trecut printre Elemente turcescĭ un numĕr de vorbe de alte originĭ, şi anume:

românescĭ: cercelar (cercel), dadă, drahiŭ (=drag fiŭ), Ielele (=ele), îmă (=[ma]mă), nană (nani), sulac (d. sulă), tócă (onomatopee); în fine: diantiŭ (d. Dii=Vidin);

romanice: berlant (it.), bezea (fr. baiser), sabură (lat.), tabin (it.), trapaor (drap d'or):

slave: bahadîrcă (rus. bogatyrka), ciaiŭ (rus. čaĭ), conteş (pol.), cuciĭ (bulg. kuč=t. koč), farij (bulg.=ar. feres), lasca (pol.), lele, pogace (vsl. pogača), zlot;

maghiare: bodîrlîŭ (bukdarló), coroiŭ (karoly), daraban (darabant=germ. Trabant d. traben), dulăŭ (dullö), dolfa (=dolca: dolofan), durd-uliŭ (durda), haiduc, ham (hám), iliş (élés), săcălus (szakallás), vamă (vám);

apoĭ neo-grece: arniciŭ (ἀρνήσιος, de miel), sertaferta, tîmbar (ngr. ταμπάριον=it. tabarro), zinzifil (ζενζεφύλι), zumaricale „bombóne“ (ζυμαρικά, patisserie): ţigănescĭ: caravanĭ (karavana „nădragĭ“) etc. şi obscure: artan, başardină, batal, bostromengher, bulamac, farafastic, ferfĕn, firfiric, forfota, mahut, patrim, tîrfă: în fine, câteva transcripţiunĭ greşite: cearac (cearasăul=céraĭ seul), şifotă (=şi fotă).

Am omis din studiul nostru următórele vorbe, car, aŭ fost în genere considerate până acuma ca turcescĭ:

CATARAMĂ, sinonim cu „copcă“ şi „tórtă“, răspândit şi în Ardél (vorba figuréză în Dicţionarul bănăţén din sec. XVII), probabil de origină maghiară: turc. kantarma „frein, bride“ necorespundĕnd nicĭ sub raportul formeĭ nicĭ sub al sensuluĭ. Forma primitivă revine în „Cataram-Vodă“ dintr'un joc de copiĭ (Ispirescu, 31).

CHELFANEZ, a snopi în bătăĭ (Crăsescu I, 227: dór mort să fiŭ, să nu-l *chelfănez),* pe care Cihac îl derivă d. t. kefelemek „nettoyer avec une brosse“ (d. kefe „brosse“): dar pe de o parte, nu cunóscem nicĭ-un exemplu de un verb românesc tras de-a dreptul dintr'unul turcesc (§ 26) şi pe de alta, sensul figurat nu revine în turcesce, iar cel propriŭ nu există în românesce.

CÒRĂ, vadră, doniţă (vorba circulă în Moldova şi în Ardél): faptul că e representată în Dicţionarul bă-

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

năţén din sec. XVII (kofĕ „cantharus“, kofar, koficzĕ) exclude derivaţiunea turcéscă obicĭnuit admisă: kova (kofa) „seau“, de unde bulg. serb. kova (kofa), alb. kovă. mcr. cofe (covă), ngr. κουβάς. Vorba pare a fi fost împrumutată de la Saşiĭ din Ardél: Kufe „cofă“ (d. lat. cupa): aşa s'ar explica şi accentul vorbeĭ şi respândirea-ĭ teritorială.

Adaosele publicate de răposatul Rudow la propria nóstră lucrare conţin câteva indicaţiunĭ folositóre[1]), pe lângă multe erorĭ şi fantasiĭ[2]). Autorul dovedesce o vastă lectură aplicată din nenorocire la un material steril şi negativ, cum e literatura periodică a Ardéluluĭ, localitate în care elementul turcesc e ca şi necunoscut.

Şi totuşĭ, sub raportul materialuluĭ propriŭ-dis, lucrarea nu-i lipsită de merit şi am ţinut sémă de acéstă parte positivă a eĭ.

In aceste „Adaose“, unde s'aŭ admis fără discernemînt materialele din lucrările precedente, s'aŭ introdus o sumă de *alotria* cu desăvîrşire străine de influenţa orientală:

vorbe literare carĭ figuréză exclusiv în poesia artistică, la Alexandri (arslan, caplan, fellah etc.) şi maĭ ales în „Florile Bosforuluĭ“ de Bolintinénu (ai, almee, baibuh, kiahiŭ etc.);

nume propriĭ de Evreĭ spanioliĭ culese din „Anuarul Bucurescilor“: Albahary, Algasy, Alkalay etc.;

neologisme occidentale: garafă, lazaret, ulan;

vorbe de diferite originĭ:

românescĭ: aleĭ (aleleĭ), haĭhuĭ şi hait (onomatopeĭ): — latine: ferentar (ferentarius); — franceze: bibic (bibi), chiulată (culate): — slave: arapnic, jaf, măgulesc: — maghiare: corhană: — obscure: bibil, ghibirdic.

Din numerósele etimologiĭ rectificate în lucrarea

---

[1]) Rudow, *Neue Belege zu den türkischen Lehnwörtern* în „Zeitschrift für romanische Philologie“ din anii 1893, 1894 şi 1895.

[2]) Cf. cele dise s. v. *mamamouchi* (din „Bourgeois gentilhomme“ al luĭ Molière), citat într'una din Scrisorile luĭ Ghica.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

nóstră cităm: boloza, caragace, carafefiz, carapit, cauzilar, ciutac, emriname, olat, ortoman.

Monografia cea mai recentă asupra acestei materii e a d-lui Lobel Efendi, censor-inspector pe lângă Ministerul de instrucțiune publică din Constantinopole [1]).

Chiar din titlul cărții sale resultă ideia ce și-a format'o autorul despre elementul oriental în românesce: limba nóstră nu cunósce nici o singură vorbă arabă saŭ persană, care să nu fi trecut mai înainte prin filiera osmanlie; adică nici una care să nu presinte, sub raportul formei și al sensului, o influență direct otomană (§ 13). Există probabil, între împrumuturile turco-tatare din limba română, afară de osmanlia, elemente cumane și tătare, dar nicidecum arabe saŭ persane, din simplul motiv că Românii n'aŭ venit nici odată în atingere cu aceste popóre.

Principalul izvor lexical al autorului a fost Glosarul răposaților Laurian și Maxim, de aceea lucrarea-i nu oferă nimic care să nu se afle deja în Cihac, chiar și mai ales cât privesce originile orientale. D. Lobel nu aduce nici o citațiune și nici că pare a bănui valórea istorico-culturală a elementului turcesc.

Păcat, căci de la un așa bun cunoscător al turcei grăite ca d. Lobel ne am fi putut aștepta la o sporire reală a elementelor cunoscute ale osmanliei vulgare, unicul izvor al împrumuturilor românesci.

In lucrarea d-lui Lobel figuréză o sumă de elemente străine, cari n'aŭ nimic a face cu împrumuturile

---

[1]) Lobel, *Elemente turcesci, arăbesci și persane în limba română*. Constantinopole, 1894.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

osmanlii și carĭ se rapórtă la următórele două categorii:

a) neologisme de origină orientală și venite prin filiera franceză: admiral, alambic, alcali, alcool, alcov, almanach, algebră, ambră, arsenal, asasin, azard, azur, balcon, balsam, calibru, camfor, carat, caravană, cifră, elixir, fachir, gazelă, girafă, gudron, hașiș, mameluc, marabut, mumie, muselină, nabab, nadir, pagodă, paradis, percal, punciŭ, razzia, salamandră, talisman, tamarindă, zero;

b) vorbe de baștină de diferite origini și anume:

române: amăgeŭ (d. amăgesc), bădăran (d. bade), fit (=quit), hărăiŭ și orăcăesc (onomatopeĭ), olan (d. ólă), órzĕn (d. orz), pisică (onomatopee);

latine: cămașă, orez;

slave: barabană (rus.), boiar, bolovan, buimac, chinovar (rus.), cloșcă, cocén, diblă, doică, drug (rus.), igliță, lobodă, pită, rĕdvan (rus.=Reitwagen), taberă;

maghiare: bădăŭ, darab, dichiciŭ, dobă, ghimber, maslac, pușlăŭ (pușlama), samă (sameș), șoim;

neo-grece: dram, frențe, piftie, temeiŭ:

obscure: aliman, hoț, lamba, murg, otova, sedilă, semenic (siminoc);

necunoscute: cărău (pyrèthre), teriŭ (bouillie) etc.

D. Lobel a adus etimologiĭ corecte pentru vorbele: amandea, areciŭ, balbaș, cârcăiac; din contra, următórele s'aŭ rectificat în studiul nostru: balcâz, bazea, bondoc, ciucurluc, dever, furda, haimana, ichiŭ, raft.

Intr'o cuvîntare, ținută în 1886 la Congresul de orientaliștĭ din Viena, d. Hasdeŭ releva lacunele lucrărilor anterióre asupra elementelor turcescĭ în limba română, și anume: lipsa de „cronologie și geografie a cuvintelor, indicarea vicisitudinilor semantice și a circulațiuniĭ relative“ [1]) — lacune de carĭ am căutat să țin strict séma, negreșit în limitele actuale posibile, în forma definitivă a lucrăriĭ nóstre, față de care prima elaborare rĕmâne o simplă schiță.

[1]) B. P. Hasdeŭ, *Sur les éléments turcs en roumain*. Bucuresci. 1886, p. 11. Despre acéstă broșură vedĭ § 110.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

§ 109. Statistica turcismelor române. — Izvorul principal pentru turcisme în vechea nóstră literatură îl constitue cronografia, în special cea din Moldova, aĭ cărĭĭ ceĭ maĭ vechĭ representanțĭ sînt: Grigorie Ureche (mort c. 1650), Miron Costin (m. 1691) și Neculce (m. 1743). Se observă la aceștĭ cronicarĭ o progresiune constantă de înfiltrare a elementuluĭ osmanliŭ (și tătăresc) și e interesant de a urmări de aprópe acéstă continuă sporire a materialuluĭ oriental (cf. § 34[a]).

Așa, bunăóră, la Ureche[1]), numĕrul turcismelor este fórte restrîns: el nu trece peste vr'o 20 de terminĭ. Afară de titulatura turcéscă (agă, capegiŭ, ienicer, vezir) și de cea tătăréscă (Han, mîrzac), întîlnim la dînsul următorĭĭ terminĭ din sfera politică și militară: adeț, beșliĭ, iureș, lefeciŭ, mazil (mazilesc, mazílie, mazilit), odaie (sensul militar), olac, otac, sangiac... apoĭ cuvintele: *baibarac* (de origină tătară), bulucesc, *duşman*[2]), halca și hochim (ultimul cuvînt des întrebuințat de acest cronicar).

La Miron Costin[3]) secerișul este incomparabil maĭ abundant, nu numaĭ ca extensiune ci și ca fond. Afară de turcismele aflătóre la predecesorul sĕŭ, avem aci de înregistrat:

1. o sumă de nume propriĭ: Alaman, Anadol, Arap (arăpesc), Beciŭ, Cazilbaș, Habeș, Misir etc.;

2. un șir interesant de elemente tătare: asaul, Han (hănesc, hănie), bunciuc, Calga, *câşlă,* ciambul, coș, *duium,* mîrzac (mîrzăcie), olat etc.;

---

[1]) Picot, *Cronique d'Uréchi* (glosarul). Paris, 1879.
[2]) Vorbele redate prin cursive circulă și astădĭ.
[3]) Șăineanu, *Glosar la operele lui Miron Costin,* ed. V. A. Urechiă (glosarul s'a oprit la litera S). Bucurescĭ, 1887.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

3. vorbe importante sub raportul cultural și carĭ aŭ supraviețuit în limbă:

Agă (agie), *alaiŭ,* buzdugan, cabaniță, caftan, Caimacam, celebiŭ, ceprag, *cerdac, chindie, ciair, ciauș,* cirac, *conac, culă,* divan, *dughiană* (dugheniță), ermuluc, *fănar,* ghiaur, giamie, hadîmb, *hain* (hainesc, hainie), hanger, haraciŭ, ienicer (iniceresc), imbrohor, lagum, lefeciŭ, *levent,* mecet, *meidĕn, olac* (olăcar), ordie, paic, Pașă (pășie), *raft,* raià etc.;

4. vorbe politico-militare: ahtiname, arz (arzehal), balgiŭ (balgibașa), balimez, berat, buluc (bulucbașa), busurman, capichehaia, capegibașa, câzlar-aga, chihaie, culuc, curugiŭ, Edicula, el-agasi, hasĕchiŭ, hatișerif, muftiŭ, musaip, oturac etc.

La Neculce cantitatea turcismelor devine covîrșitóre: el formézĕ în acéstă privință puntea de trecere între predecesoriĭ și urmașiĭ sĕĭ. Curentul oriental care ajunge la dînsul destul de considerabil, începe să se reverse în largĭ pîraie la Cantemir și Gheorgache, și amenință să potopéscă limba la Văcărescu și Beldiman.

Omițênd materialul aflat la Ureche și Miron Costin și ținênd exclusiv sémă de elementele de un caracter maĭ general, menționăm aci (afară de numele propriĭ Agem, Azac, Bender, Bosna, Bugiac, Cerchez, Crîm etc.) următórele turcisme, carĭ formézĕ deja o parte din stocul definitiv al materialuluĭ osmanliŭ:

aferim, agârlîc, aman, atlaz; băcălie, bacșiș, baltag, beciŭ, beilic, beizadea, belea; cadîn, cafè, calabalîc, caraul, cărvăsărie, casap, chef, chilă, chirie, cialma, cioltar, cișmè, conac; dambla; felegén, ferman; giambaș; hambar, han, hararĭŭ, havalè, hazna, hendechiŭ, herghelie, hoge; ibric, imbrihor; léfă (pl. lefe), levent, lighén, lipcan; macat, madem, mansup, măraz, mezil,

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

mesti, meterez; nafaca, naiŭ; oca; para, pehlivan (pehlivănie), perdea; rachiŭ, rufet; saca, saivan, salahor, salt, saraiŭ, satara, seimén, serdar, sirmea (=sermaia), subaș, sucman, suliman (și fig.), surguciŭ, surgun (surgunie), surlă; șahmara, șeică, șerbet: tabie, tabulhana, taftă, tain, tambură, telpiz (telpijie), tepsie, tergiman, toiŭ, tult, tulpan, tutun; urdie: zaherea, zaman (des întrebuințat), zapciŭ (zapcitură), zeefet, zurba (zurbalîc).

Celor treĭ cronicarĭ moldovenĭ le corespund cronologicesce cronicariĭ muntenĭ: Const. Căpitanul (mort c. 1688), Radu Grecénu (m. 1700) și Radu Popescu (c. 1729). Sub raportul frequenței elementuluĭ oriental, cronicariĭ moldovenĭ sînt incomparabil maĭ bogațĭ de cât ceĭ muntenĭ.

Iată la ce se reduce, afară de titlurĭ otomane și de nume propriĭ, vocabularul turcesc al celuĭ maĭ pitoresc din acești din urmă cronicarĭ, al luĭ Const. Căpitanul:

alaiŭ, alem, antiriŭ, arpalîc, arz (magzar); bairam, barat, Beizadea, beșliĭ, buriŭ, buzdugan; cadiŭ, caftan, Caimacan (titlu pămîntén), călăuz (sens militar), ciauș, cofterie, conac; ferman; giamie: hain, haraciŭ, hoge; iazagiŭ, imam, ișlic, iuzbaș; léfă (pl. lefĭ); mazil, mecet, meterhanea, minarea; nafaca; olăcar, olat; papuc, pehlivan; refenea; salt, saraiŭ (românesc), seimén, surguciŭ, surlă; tabulhana, tulpan; zorba.

Lucru curios! Pe când la cronicariĭ moldovenĭ se observă o crescere treptată a vocabularuluĭ oriental, la ceĭ muntenĭ din contra el e supus uneĭ continue scăderĭ.

Ast-fel, la Grecénu, acest vocabular se reduce (în afară de terminologia oficială) la: aba, cabaniță, cafas, caftan, chilă, chirie, conac, hazna, iureș, lefegiŭ, otac, salahor, tabulhana, telpiz, zaherea.

Iar la Popescu: caftan, conac, divan, huzmet, menzil, samur, tabie, teptil... adică nu cu mult

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

superior numĕruluĭ de vorbe turcescĭ aflătóre la cronicarul oltén Moxa (c. 1620): alca, bidiviŭ, hadîm, mahmur, mesti...

Din potrivă, Dionisie Eclesiarchul este iarăș impregnat de turcisme, întocmaĭ ca contemporanul seŭ biv-vel Stolnicul Dumitrache, pe când ultimul cronicar din epoca fanariotă, ascuns sub pseudonimul de Zilot Românul, observă o înțeléptă cumpĕtare și dă prin acésta scrierilor sale un caracter maĭ literar, ceea ce-l apropie de epoca nóstră.

Dar pe cât cronicariĭ muntenĭ se țin ceva maĭ departe de vocabularul oficial al timpuluĭ, pe atât el se etaléză în Condicile muntene: cea maĭ veche, a luĭ Brâncovénu din 1693, ca și cea maĭ nouă, a luĭ Caragea din 1813, oglindesc până la exagerare influența covîrșitóre a stiluluĭ oficial al epocelĭ.

Dacă supunem uneĭ analise cronologice alte monumente în carĭ întîlnim cele maĭ vechĭ urme ale influenței osmanliĭ, obținem resultatele următóre.

In glosele slavo-române: 1536 cofterie, dulamă; 1564 frenghi, 1572 giurè, 1588 feregè[1]).

In catastiful averiĭ mănăstiriĭ Galata (1588): atlaz, benic. bogasiŭ, caftan, cergă, ciatmă, cutni, ibric, peșchir, sinie, șirincă, taftă, tepsie, zarba[2]).

In dicționarul slavo-român (c. 1630): alca, bogasiŭ, cingherésă, coftarie, colun, epinge, gherdan, giurele, mangăr, mozavir, sahaidac, zăgan[3]).

In fine, în cea maĭ veche fóie de zestre (1669): agiměsc, botcea, cergă, chepcea, devetue, festec, gherdan, hurmuz, ibric, ibrișim, năframă, naramgiŭ, năstrapă, patcea, peșchir, șahmara, surmaĭ, taftă, tingire[4]).

---

[1]) Hasdeŭ, *Cuvente den bătrâni* I, 237-259.
[2]) Ibid., p. 173-225.
[3]) Ibid., p. 259 urm.
[4]) Tiktin ap. Tocilescu, *Revista* I, 337-344.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

Decĭ, din izvórele trecutuluĭ ce conțin urme maĭ mult saŭ maĭ puțin numeróse ale vocabularuluĭ turcesc, trebue relevate în primul rînd materialul istoric (cronicĭ, documente, condicĭ) și cel cultural (inventare, foĭ de zestre, tarife vamale).

Un alt domeniŭ, cel teologic și etic, care constitue ramura cea maĭ bogată a vechiĭ nóstre literaturĭ, a rĕmas cu desăvîrșire străin de orĭ-ce influență orientală. Se póte admite ca un criteriŭ *a priori,* că o vorbă representată în texte religióse nu póte fi turcéscă. Nu cunóscem un singur exemplu *sigur* de contrariul acesteĭ constatărĭ. Cele douĕ-treĭ exemple curióse: măscăriciŭ și sinonimul sĕŭ ghiduș, primul în Cazania luĭ Varlam (1643) și al doilea în Viețile Sfinților de Dosofteiŭ (1683), precum și formele ascrumez „a face scrum“ și toiesc „a face toiŭ saŭ sgomot“ (ambele la Dosofteiŭ), nu fac excepțiune la acéstă constatare generală, căcĭ ele nu sînt vorbe turcescĭ propriŭ-ḑise, ci formațiunĭ secundare curat românescĭ, primele douĕ diminutive iar ultimele douĕ derivațiunĭ verbale. Afară însă de aceste câteva casurĭ de o natură cu totul particulară (formațiunile secundare aparținênd maĭ mult vocabularuluĭ indigen), nu cunóscem nicĭ-un turcism propriŭ-ḑis în întréga literatură teologică a trecutuluĭ; și cu atât maĭ puțin a presentuluĭ, căcĭ scrierile religióse moderne sînt saŭ reflexe archaice, saŭ remanierĭ după vederĭ neologice. Acest fenòmen își află o explicațiune suficientă în împrejurarea, că vocabularul nostru teologic este o reproducere servilă a celuĭ slav, că el dobîndise o formă deja stereotipă când influența turcéscă începuse a deveni populară și în fine că acésta din urmă,

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

de ordine mai mult materială, era puțin aptă pentru o dicțiune solemnă ca cea religiósă.

Transițiunea între literatura veche și cea modernă o formézá poesia populară și o explorare sistematică a elementului oriental în acest important domeniŭ va putea confirma infiltrarea influenței osmanliĭ printre straturile poporuluĭ românesc din Bucovina, Moldova, Muntenia și Dobrogea.

Fondul *comun* al acestuĭ vocabular poetic se póte reduce la următórele categoriĭ:

1. o terminologie óre-cum tradițională, care revine în cea mai mare parte și la cronicarĭ și care formézá substratul cântecelor istorice:

agà, alaiŭ, arap, arnăut, atlaz, baltag, beiŭ, bumbara, buzdugan, cadînă, cadiŭ, caftan, caic, călăuz, catran, cialma, chilă, chindie, cișmea, ciubuc, conac, cuca, culă, cutnie, deliŭ, divan, dușman, ferman, gelat, gerid, giamie, ghiaur, gugiuman, hain (și hainesc), halca, hanger, haraciŭ, harem, hazna, iatagan, ienicer, léfă (și lefegiŭ), levint, lipcan, mahmudea, mazdrac, mazil, mecet, Misir, nisfea, olac, orta, pală, pașă (și pașà), peșcheș, rafturĭ, raià, rubea, samur, sandal, sangéc (și sângeclesc), saraiŭ, seléf, sărdar, sofà, spahiŭ, Stambul, Sultan, taftă, tain, temenea, tipsie, topuz, vătaf, Vizir, zaherea, zurba;

la carĭ adăogăm terminiĭ tătărescĭ specialĭ Moldoveĭ: arcan, badie, bahmet, haraba; Bugéc, Crîm, Han, Mîrzac...

2. vorbe relative la traiul țăranuluĭ:

anteriŭ, baibarac, basma, beciŭ, beniș, borangic, cazan, ciardac, cergă, chebă (ghebà), chimir, ciacșirĭ, condur, covată, fermenea, fotă, giubea, hambar, herghelie, ilic, ipingea, lulea, malotea, maramă (năframă), năstrapă, pafta, papuc, rachiŭ, rávac, saià (haină), șalvarĭ, su(c)man, testemel, tulpan, zăbun;

la carĭ adăogăm vorbele ciobănescĭ: baciŭ, caval, cioban, cobuz, haidăŭ, ortoman, saià (staul);

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

precum și terminiĭ propriĭ acesteĭ poesiĭ: at, belghir, bidiviŭ, cilibiŭ, haramin, misir (cal)...

3. cuvinte din limba usuală ca:

băcălie, belea, cafea, chef (și chefuesc), ciarșaf, habar, hal, ibrișin, lalea, liliac, macat, masat, micșunea, năut, soiŭ, ténc, toiŭ, ziafet; și verbele: co(r)torosesc, găităn**esc**, schingiuesc, zoresc etc.

In afară de acest fond comun, constatăm următórele particularităţĭ lexicale.

Poesieĭ populare din Bucovina (după colecţiunea Marian) îĭ aparţin:

alaciŭ, beilic (= angara), bezedea, buga, burungiuc, cadîn (= hadîm), dughiană, habaciŭ, harhalîc, subaș, zurbagiŭ; și numele propriĭ: Balaban, Carabet și Dîrviciŭ (= Derviș).

Celeĭ din Dobrogea (după colecţiunea Burada) îĭ aparţin:

aian (și aienesc), arimbașa (= harambașa), beilic (de oĭ), boaz, calpac, canară, cimber, coftarie, ghimuruc, ghiul, ghiviziŭ, ghizluc, parcea, parmac, pazarghian, poș, raiz, reizicol, saegi (saigesc, saigie), turaliĭ (galbenĭ), zavalaș (epitetul haiduculuĭ Tudor).

Celeĭ din Moldova (după colecţiunea Alexandri) îĭ sînt propriĭ:

arnăut (grâŭ), baș-agà, buluc (adv.), Bogdan (= Moldova), boloza, buzdugea, căpitan-pașa, casap (și căsăpesc), cazacliŭ, căzlariŭ, dezghin, dimerlie, ghердan, irmilic, imbrohor, iurușesc, iuzluc, miralaiŭ, nefer, perdea (de oĭ), stambólă, șușanea, tufecciŭ, urdie, zambólă.

In fine, celeĭ din Muntenia (după colecţiunea Teodorescu) îĭ sînt particulare:

bairac, bașă, basbafir, beșlie, beșliĭ (beșlégă), boccealîc, cadîlîc, caimacam, caragros, chiabur (și chiaburesc), chiul, chesăgiŭ (și chesăgesc), ciadiriŭ, ciauș, cioltar, ciohodar, delibașa, dulgheresc, gebrea (și ge-

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

brăresc), ghiuler-aga, irmiziŭ, (și irmizele), iuzbașa, miraz, nacafa, nafea, odalîc, salavat, saxana, zapciŭ, zarafir, zarpa.

Trecênd la literatura modernă, genul literar mai bogat în vorbe turcesci e cel dramatic, în special comedia: sub acest raport Teatrul lui Alexandri și al lui Caragiale formézĕ un izvor prețios, ambele completându-se reciproc. Primul oferă tabloul societății nóstre sub influența încă covîrșitóre (deși în ajun de a dispare) a civilisațiunii orientale [1]); celălalt presintă starea de transițiune către o nouă epocă de cultură fără ca procesul dintre trecut și present să se fi terminat definitiv: la primul respirăm încă atmosfera monotonă și servilă a Orientului, la celălalt asistăm la ciocnirea plină de agitări febrile și de comice peripeții între cele două culturi opuse. Prin desfășurarea acestui conflict psichologic, inerent epocelor de transițiune și bruscelor transformări sociale, Caragiale a deschis literaturei naționale un noŭ izvor al comicului: lumea mahalalelor, al cării graiŭ e plin de veleități neologice și de reminiscențe orientale. Pe urmele maestrului a păsit apoi Marion care, în schițele-i din „Viața la mahala", reproduce une-ori cu mult haz limba adesea artificială a acestei pături sociale.

In fine, genul umoristic propriŭ-dis nici nu póte fi conceput fără o dosă abundantă de vorbe turcesci. Domeniul umorului, ca și al comicului,

[1]) Fórte interesant pentru aceiași epocă e și romanul lui Filimon „Ciocoii", un tablou cultural, exact și consciincios, despre societatea română dintre anii 1814—1830.

Deasemenea, „Scrisorile" lui Ghica conțin amĕnunte prețióse (deși nu totdeauna exacte) despre aceiași epocă curiósă și astădi atât de puțin cunoscută.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

e inundat de un bogat vocabular special, în care majoritatea o formézĕ contingentul turc și cel neo-grec. Ambele aceste elemente aŭ pierdut, odată cu suprapunerea culturei occidentale, caracterul lor real anterior și devenind astfel superflue în noua stare de lucrurĭ, ele aŭ căḑut prada spiritului satiric. O lectură fie și superficială a operelor luĭ N. T. Orășanu ar putea da o idee de bogăția acesteĭ mine nesecate, care pare a spori într'una. Cu timpul se va stabili de sigur (dacă acésta nu s'a făcut încă) o limită strictă între elementele serióse și cele comice (saŭ ajunse astfel), fie acestea turcescĭ saŭ neogrecescĭ. Și o asemenea limită va reflecta douĕ epoce diferite în cursul influenței orientale: una, maĭ veche, care a avut timp să prinḑă rădăcinĭ în limbă; și alta, din epoca fanariotă, superficială și transitorie...

§ 110. Cronologia și stratificarea. — In discursul ce d. Hasdeŭ a rostit în 1886 la Congresul orientaliștilor și maĭ târḑiŭ în cursul Magnuluĭ Etymologic, d-sa a emis principiul de stratificare în consideraţiunea istorică a influenţeĭ orientale, stabilind că limba română cată să posédă un șir de urme avare, precenge, cumane, mongole (tătare) etc. anterióre veniriĭ Turcilor în Europa și decĭ maĭ vechĭ de cât împrumuturile osmanliĭ. Acest principiŭ, fórte legitim în sine, presintă însă deficultăţĭ insurmontabile, îndată ce-ĭ vorba de a veni la realitatea faptelor. Intr'adevĕr, cunoscinţele în privinţa acelor resturĭ de idiome orientale sînt cu totul imperfecte (cumana) și chiar nule (avara, pecenega); iar întru cât privesce elementele tătare propriŭ-ḑise, influența lor nu tocmaĭ veche se limitézĕ la un anumit teritoriŭ linguistic. Pentru ingeniosita-

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

tea fără séměn a d-luĭ Hasdeŭ asemenea dificultăți sînt din contra ispite și puternice îmboldirĭ. D-sa dibue prin originile întunecate ale graiuluĭ românesc și scóte la ivélă o sumă de documente linguistice despre influența directă a Avarilor, Pecenegilor, Cumanilor, etc. Și aceste resturĭ de un caracter atât de venerabil, o argumentare dibace caută a le presenta ca tot atâtea achisițiunĭ sciințifice. D. Hasdeŭ însoțesce obicĭnuit demonstrațiunile sale etimologice de conclusiunĭ istorice fórte importante.

Din închiegarea opiniuuilor sale rĕslețe în acéstă direcțiune resultă o adevĕrată teorie, ce am putea-o numi „turanică“ și care póte figurà alăturea de cunoscuta sa teorie traco-dacă. Ea póte fi ast-fel formulată: orĭ-ce termin de un caracter archaic (cf. accè, aslam), dialectal (cf. armig), fórte popular (cf. baier, pajură) saŭ ce ține de sfera pastorală (cf. baciŭ, cioban, balegă) — termin care ar indica o preveninţă orientală — trebue neapărat să-șĭ afle originea, nu în osmanlia, ci în vr'unul din dialectele turanice medievale (avar, peceneg, cuman, mongol, tătar...)

Negreșit că maestrul n'a avut ocasiunea să aplice teoria-ĭ în tot domeniul limbeĭ, Etymologicul oprindu-se la jumĕtatea litereĭ B; dar în partea publicată se află date suficiente spre a cunósce și aprecia acéstă nouă doctrină. O discuțiune seriósă a etimologiilor turanice ale d-luĭ Hasdeŭ se impune cu atât maĭ mult cu cât d-sa (precum am ḑis) nu lipsesce a deduce dintr'însele consequențe istorice de mare interes nu numaĭ pentru noĭ dar și pentru etnografia popórelor balcanice.

Să luăm dar în de aprópe cercetare vorbele românescĭ considerate de d. Hasdeŭ ca avare,

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

pecenege, cumane, tătare... și să vedem întru cât ele resistă unei analise obiective a faptelor.

Incepem cu originile cumane ca cele ce presintă un caracter întru câtva mai positiv, deși dificultățile și incertitudinile în acéstă privință nu sînt mai puțin serióse (§ 9).

D. Hasdeŭ atribue o origină positiv cumană archaismelor moldovenescĭ *acce* și *aslam*. Despre cel dintâiŭ d-sa se exprimă ast-fel (Etymolog. s. v. acce):

Nu de la Turcĭ de-a dreptul aŭ putut Moldovenii să ia acest cuvînt, ci din vr'o altă limbă turanică în care el să aibă sensul general de monetă, fie de aur, fie de argint saŭ de aramă. In adevĕr, în dialectul turc al Cumanilor carĭ stăpâniseră Moldova în curs de vécurĭ, *akče* însemna „pecunia", „ban". Este una din vorbele cumanice rĕmase în limba română până în sec. XVI și mai încóce.

La acésta ne mărginim numaĭ a observa (după cele spuse la § 9), că aci nu póte fi vorba de vr'o influență cumană, deórece Ioan-Vodă bătênd banul moldovenesc din 1573, n'a făcut de cât să introducă în țara sa moneta mĕruntă turcéscă „akče", care circula de mult în imperiul otoman și în provinciile învecinate.

In privința luĭ „aslam" d. Hasdeŭ este și mai explicit. D-sa revine în douĕ rînduri asupra acestuĭ cuvînt, întâĭ în menționatul discurs și apoĭ în Etymologicum, susținênd ast-fel cu o îndoită certitudine originea-ĭ cumană.

Le mot *aslam* „usure" indique un rapport très intime entre les Roumains et les Comans, à l'époque de la prépondérance politique de ces derniers sur la rive gauche du Danube.

Cuvîntul cuman *astlan* „usure" nu se află nicĭ în dialectul turc osmanli, nicĭ în cel uigur, nicĭ în cel djagataic, ci numaĭ și numaĭ la Cumanĭ. Despre con-

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

secințele curat istorice ale acesteĭ etimologiĭ, a se vedea notița mea „Sur les éléments turcs“ (vedĭ pasajul reprodus maĭ sus). Aci voiŭ apĕsa asupra următórelor douĕ puncturĭ:

1⁰. Până la proba contrarie *aslam* aparținênd numaĭ graiuluĭ din Moldova, fără a-i se găsi vr'o urmă în Ardél saŭ la Muntenĭ, resultă că Psaltirea Șcheiană, maĭ veche de cât cea Coresiană, a fost scrisă de un Moldovén.

2⁰. Dispariținea Cumanilor de pe țîrmiĭ Dunăriĭ fiind anterióră sec. XIV, urméză că cu mult înainte de 1350, adecă înainte de data descălecăriĭ Maramureșanilor luĭ Bogdan-Vodă, Moldova era locuită deja de Românĭ.

Fără să dovedéscă un raport intim între Românĭ și Cumanĭ, vorba *aslam* nu e maĭ veche de cât sec. al XVI-lea (judecând după textele religióse); iar cele douĕ puncturĭ din conclusiunea d-luĭ Hasdeŭ cad dinaintea următórelor douĕ constatărĭ:

1. vorba figuréză în giagatař și în rusesce (§ 9);

2. vorba nu póte fi un împrumut direct oriental din causa existenței sale (ca și exclusivă) în texte religióse moldovenescĭ, ci e pur și simplu reproducerea formeĭ vechĭ rusescĭ *oslamŭ,* reflexul imediat al giagat. aslam „camătă“, un termin familiar multor dialecte tătare și decĭ și cumaneĭ.

Și constatând acestea, facem cu totul abstracțiune de elementul fonetic: fiind aci vorba de un împrumut vechiŭ (probabil anterior secoluluĭ al XII-lea, după părerea d-luĭ Hasdeŭ), dintr'o formă cumană *astelan* saŭ *astlan* nu putea resulta una românéscă „aslam“.

Despre vorbele ARMIG „armăsar“ (un provincialism bănățén), BAIER și PAJURĂ, d. Hasdeŭ le crede de origină avară, pecenegă saŭ cumană,

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

fără a se decide pentru vr'una din ele. Ast-fel despre cel dintâiŭ d-sa ḑice (Etymol. s. v. armig):

Bănăţenii vor fi moştenit pe al lor *armig* de la Cumanĭ, de la Pecenegĭ saŭ chiar de la Avarĭ, căci cu Tătarii propriŭ-ḑişi ei maĭ că n'aŭ avut a face nicĭ odată, iar de la Turcii osmanlîĭ nu puteaŭ să-l capete.

Bănăţenii nu posed un singur element oriental în întregul lor vocabular (§ 34); în Codex Cumanicus nu figuréză nicĭ-un *armig;* dacă Pecenegii saŭ chiar Avarii vor fi cunoscut acest termin, nimenĭ n'o póte sci. Positiv este că astăḑi la Românĭ vorba circulă numaĭ în Banat şi în valea Crişuluĭ alb; dintre popórele înconjurătóre o posed numaĭ Polonii, Rușii și Rutenii, ceea ce indică imediat o origină tătară. Se póte dar stabili următorul itinerar: giagat. argamak „cheval de race noble“ a produs pe de o parte pe rusul *argamakŭ* și pe polon. *rumak* (= aramak, din causa caracteruluĭ fluid al luĭ g intervocalic), care trecu la Rutenĭ sub aceiașĭ formă; aceștia în fine îl împărtășiră Moților și Bănăţenilor. Nu póte fi dar aci vorba de un împrumut direct, ci de reflexul slav al uneĭ vorbe tătare.

Și maĭ interesantă e expunerea d-luĭ Hasdeŭ relativă la vorba „baier“ (ibid. s. v.):

Latin nu este, turcesc nu póte să fie; dar totuși e turanic, adecă rĕmas la noĭ de la Pecenegĭ saŭ de la Cumanĭ de prin sec. IX, înainte de separaţiunea Românilor în cele treĭ ramurĭ. In dialectul turc oriental saŭ așa-numitul djagataic, care se deosebesce de turcul occidental saŭ osmanliŭ maĭ mult de cum se deosebesce limba română de cea italiană, *baĭ* există până astăḑi cu ambele înţelesurĭ esenţiale de „lien“ și de „amulette“: *bay,* lien, charme, enchantement (Vámbéry). Din turanicul *baĭ* Românii trebuiaŭ să facă dîntâĭ pl. *baiurĭ,* după care s'a format apoĭ un noŭ singular

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

analogic: *baiur* saŭ baiură, *baior* saŭ baioră, întocmaĭ după cum din vechiul grec γρύψ, prin pl. gripțurĭ. Românul a ajuns la sing. sgripțor. O paralelă și maĭ interesantă ne oferă cuvîntul „pajură“ saŭ „pajoră“ saŭ „pajeră“, care nu este de cât pers. pažan „falco milvus“ (Vullers), adus nouĕ ca și *baier* de către Pecenegĭ saŭ Cumanĭ sub forma paž, de unde Româniĭ iarăș prin pl. pajurĭ aŭ căpĕtat sing. pajură, pajoră, pajeră.

Vorba *baier* (vechiŭ-românesce *baer*), care revine în dialectul macedonén (baieru „salbă“) și istrian (baieră „plete“), pretutindenea cu sensul fundamental de „legătură“, nu póte deriva dintr'un izvor oriental:

1. din causa caracterului sĕŭ pan-românesc, cele câteva urme cumane (de pecenege nicĭ vorbă nu póte fi) maĭ mult saŭ maĭ puțin probabile lipsesc în macedo-româna și în istriano-româna;

2. vorba figuréză în texte religióse din Moldova (și încă cu sensul secundar de „amulet“), ceea ce exclude o derivațiune imediat orientală;

3. vorba nu póte fi nicĭ măcar tătară saŭ giagataică, nefiind representată în dialectele slavice de la Nord și neaparținênd exclusiv Moldoveĭ, cum e casul cu împrumuturile directe din idiomele tătare (§ 6);

4. în fine, diferența cea mare între giagataĭ și osmanlia presupusă de d. Hasdeŭ e exagerată: fondul ambelor e identic și raporturile lor mutuale corespund bună-óră celor ce există între graiul muntén și cel bănățén.

Menținem dar până la probe positive că forma primordială a cuvîntuluĭ e *baier* (iar nu „baiŭ“) și că adevĕrata-ĭ origină trebue încă căutată.

Acelașĭ lucru îl repetăm în privința etimologieĭ persane a luĭ „pajură“.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

Nu există românesce nicĭ-un singur persianism, care să nu fie representat și în osmanlia; nu scim și nu se póte sci dacă Cumaniĭ și Pecenegiĭ posedaŭ acest termin; dar trecênd peste tóte acestea, dintr'o formă pažàn (cf. sinonimul archaic „zagan") nu putea resulta în românesce de cât *pajàn,* silaba ultimă fiind întonată și decĭ inseparabilă. O formă ipotetică pecenego-cumană „paž" e o aserțiune subiectivă și nedemonstrabilă.

La aceste considerațiunĭ generale s'ar maĭ putea adăoga și împrejurarea, că vorba nu pare a fi tocmaĭ veche (n'am întîlnit'o de cât în Istoria ieroglifică a luĭ Cantemir) și că e limitată la graiul daco-român [1]).

O serie specială de terminĭ orientalĭ, cărora d. Hasdeŭ se încércă a le da o anticitate cât maĭ îndepărtată, se referă la păstorit: baciŭ, cioban, balegă...

Pe baciŭ și pe cioban d. Hasdeŭ i-a considerat în totdeauna atât de vechĭ, în cât i-a raportat într'o vreme la originile dace, odată cu dulăŭ și ortoman (Columna pe 1873 și 1874). In urmă însă a revenit asupra tracismuluĭ acestor terminĭ și s'a mulțumit cu o proveniență medievală.

Inainte însă de a supune discuțiunĭ noua părere a d-luĭ Hasdeŭ, să stabilim aproximativ cronologia celor douĕ cuvinte.

Terminologia nóstră pastorală constă din diferite stratificațiunĭ linguistice, în carĭ se pot distinge următórele serĭ cronologice:

---

[1]) Din acelaș motiv nu putem admite etimologia cumană (Hasdeŭ, *Cuvente* I, 311) a sinonimuluĭ „sorliță" (d. sar „vultur"), o vorbă cunoscută numaĭ în Ardél și în Banat („șurliță"), și nicĭ pe cea persană (ibid. I, 270) a luĭ „bléndă" (d. belend „înalt"), o vorbă ce pare a aparține exclusiv Munteniel.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

a) latine: vită, boŭ (berbece, taur), vacă (viţel), óie (miel), capră (ied), cal (armăsar), iapă (mânz), turmă, păstor, pĕcurar, păşune, lapte, caş, chiag, unt, zer, staul;

b) române (obscure): brânză, urdă, strungă, traistă, mocan, cârlan, jintiţă (cocârţă);

c) slave: bivol, buhaiŭ, ţap, cirédă, stână, tîrlă, izlaz, suhat etc.

d) maghiare: berbinţă, dulăŭ (düllö = pers. tule; cf. copoiŭ, ogar), imaş (*nimaş: nyomás), sălaş „adăpostul ciobanilor la munte“;

e) turce: caimac, iaurt (şi igurţélă), caşcaval; câşlă, odaie (de vite), otac, olum, perdea (de oĭ), saiă, saivan; ciair, herghelie, tamazlîc; caval, chindie; ortoman [1]); apoĭ haidăŭ, saigiŭ, vătaf — la carĭ adaogăm (cum vom demonstra maĭ la vale) baciŭ şi cioban.

Cum se vede, nomenclatura pastorală împrumutată de la Turcĭ nu representă nicĭ-una din noţiunile fundamentale ale păstoritului, ci maĭ mult calităţĭ şi sinonime de ordine secundară. Aşa:

alăturea de vorbele de baştină „lapte“ şi „brânză“ figurézĕ calităţĭ de lăpturĭ şi brânzeturĭ: caimac, iaurt caşcaval (cf. telemea);

---

[1]) Vorba *ortoman* saŭ *iortoman* (cum ea sună în cântecele din Muntenia) însemna la început „avut în turme“ şi presupune o formă primitivă *iort* „turmă“ (păstrată încă cu acest sens la Rutenĭ şi la Polonĭ): în osmanlia *yurt* însemnézĕ „possession, biens-fonds“ iar în tătara „cort nogai“; sensul pastoral al vorbeĭ saŭ există în turca vulgară (căcĭ numaĭ un împrumut osmanliŭ ar putea explica circulaţiunea vorbeĭ în Muntenia şi în special în Oltenia), saŭ specificarea acestuĭ termin e curat românéscă (ca la odaie şi odalîc, otac, perdea şi saivan): într'un cas saŭ într'altul, ciobaniĭ muntenĭ transportară vorba, ca multe altele de acéstă categorie, în graiul rutén şi polon. Din sfera-ĭ pastorală, aceiaşĭ vorbă trecu apoĭ la haiducĭ cu sensul de „voinic, puternic“ precum (în sens invers) *chiabur*, primitiv „puternic“, ajunse apoĭ să însemneze „fórte avut“, vorbind de sătenĭ a căror bogăţie şi putere stă tocmaĭ în numĕrul cel mare al vitelor.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

alăturea de „stână“ sinonimele câșlă, odaie, otac, perdea, saià și saivan ;

alăturea de „pășune“, terminul special ciair (ca slavicul izlaz și maghiarul imaș);

alăturea, în fine, de terminul pan-românesc „păstor“ echivalentele cioban și vătaf, ambele cu o circulațiune mai mărginită.

Caracterul lor secundar resultă și din faptul că sînt ca și necunoscute în vechea nóstră literatură: singurele exemple citate de d. Hasdeŭ la cuvîntul „baciŭ“ sînt luate exclusiv din sfera poesiei populare (și a basmului); acelaș lucru s'ar putea ḑice și despre „cioban“, pe care nu l'am întîlnit de cât în Istoria ieroglifică a lui Cantemir.

Ast-fel fiind, nu pricepem solicitudinea archaisantă a d-lui Hasdeŭ pentru acești termini și motivele istorice cari îl îndémnă a susține (Etymol. s. v. baciŭ):

> Cuvîntul nostru „cioban“, sinonim cu romanicul „pĕcurar“, deși persian de origine, totuș ne a venit nouĕ fórte de demult prin Turani, nu însă despre miadădi de la Turcii Osmanlîi (după cum 'și închipuesce Cihac), ci despre rĕsărit: de la acele triburi cari l'aŭ lăsat de asemenea Rușilor și Polonilor și dintre cari Pecenegii și Cumanii în specie aŭ trăit printre Români secoli întregi.

Sub raportul formal, e indiferent dacă vorba „cioban“ se trage de la Osmanlîi saŭ de la Tătari (fondul lor linguistic fiind absolut analog); nu tot așa însă staŭ lucrurile sub raportul etnografic. D. Hasdeŭ susținênd originea exclusiv tătară a vorbei și anterióră contactului cu Turcii osmanlii pe de o parte, e nevoit s'o dăruéscă nu numai sêrbei și bulgarei, dar până și turcei; pe de altă parte ridică ast-fel o barieră între acest

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

termin turcesc și ceilalți referitori la sfera pastorală și prin acéstă isolare dă vorbei un relief istoric ce nu-l posedă în fapt. Am spus mai sus, că vorba „cioban“ lipsesce aprópe cu desăvîrșire în vechile texte; dar și circulațiunea-i actuală este mărginită: Ardelenii, ca și Bănățenii, nu o cunosc și posed în locu-i echivalentul latin „pĕcurar“, odată cu Românii din Istria, Dobrogea și Macedonia. In realitate dar, nu numai „păstor“ (care există pretutindenea) dar până și sinonimul sĕŭ „pĕcurar“ se bucură de o extensiune teritorială mai mare de cât „cioban“, care revine asemenea și la Macedo-Români (alăturea de „picuraru“).

Conchidem dar că vorba „cioban“, necunoscută vechii nóstre literaturi religióse și străin fiind la Românii din Ardél și din Banat, întrunesce condițiunile istorice ale unei derivațiuni directe din turcesce: el nu-i altminterea de cât un fragment din seria importantă de termini pastorali românești originari din osmanlia (§ 105).

Despre originea orientală a vorbei „baciŭ“ d. Hasdeŭ dice (ibid.):

> In tóte dialectele turco-tatare tulpina *bak* însemnéză „regarder, surveiller“, de unde prin sufixul -či: bakči „surveillant“. La Români acest cuvînt a dobîndit forma *baciŭ* și sensul restrîns de „surveillant de la bergerie“, cu carî ambele, ca un fel de pecete curat românéscă, el a trecut apoi la Slavi și la Ungurĭ. In secolul X, când s'a făcut despărțirea între Daco-Români și Macedo-Români, sensul strict ciobănesc al baciului se pare a nu se fi fixat încă pe deplin, și de aceea în dialectul macedo-român cuvîntul însemnéză „surveillant de la boucherie“.

La acestea observăm:

1. o formă „bakči“ nu există: numele de agent de la verbul „bakmak“ sună *bakyğy* „celui

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

qui regarde, qui voit, qui observe, qui soigne"; dar nicĭ de la bakči, și nicĭ de la bakyğy, s'ar putea vr'odată deduce al nostru *baciŭ:* de la formele menționate derivațiunea ar suna infailibil „baccìu" și „bagăgìu" (tot atât de puțin admisibilă e și etimologia dată de Lobel: bağy „sœur aînée");

2. observațiunea relativă la sensul vorbeĭ în macedo-româna cade ast-fel de la sine;

3. la Româniĭ din Banat, al căror graiŭ nu cunósce nicĭ un turcism direct, vorba a fost importată de ciobaniĭ munteni (mențiunea-ĭ cea maĭ veche în Dicționarul bănățén din sec. XVII: *bacs,* opilio; *bacse,* frater major natu).

Cât privește originea însășĭ a vorbeĭ, ea nu e de cât turcul (čoban-)baș „maître-berger": la Românii din Macedoia (și la Sêrbĭ) čoban-baș are chiar sensul luĭ „baciŭ". Sub raportul formal, un ș final turc trece adesea românesce în č (cf. cerviciŭ d. cerviș, dîrviciŭ d. derviș; cf. arniciŭ d. arniș=ἀρνήσιος); din punctul de vedere al sensuluĭ, vorba corespunde întocmaĭ: „întâiul cioban". Evoluțiunea semantică în macedo-româna „cel ce strînge seul la „zalhana" nu póte fi de cât resultatul isolăriĭ ulterióre a luĭ „baș" de „cioban": baș „maĭ-marele" stâneĭ, apoĭ capul zalhanaleĭ, o generalizare ce revine și la sinonimul sĕŭ „vătaf", primitiv cioban care păzesce stâna, apoĭ căpetenie în genere și în special militară.

Prin lungile migrațiunĭ ale ciobanilor românĭ la Nord și la Sud, vorba *baciŭ* se respândi pe de o parte la Ungurĭ, Polonĭ, Moravĭ și Slovacĭ, iar pe de alta la Sĕrbĭ și la Bulgarĭ.

In fine, reproducem și argumentarea d-luĭ Hasdeŭ relativă la etimologia vorbeĭ „balegă".

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

Este una din vorbele cele ciobănescĭ lăsate la Dunăre prin invasiunile popórelor turanice din vécul de mijloc. In diferite dialecte tătare circuléză până astădĭ cu acelaşĭ sens *balgas*, *balgaş* etc. De la Românĭ a trecut cuvîntul la Sêrbĭ (balega) şi la Albanezĭ (baigă). Ruténul „belega“ póte să vină de adreptul dintr'un dialect tătăresc.

Dintr'o formă tătară „balgàs“, care există altminterea şi în osmanlia (balgàm „flegme, pituite“), n'ar putea veni nicĭodată vorba *balegă*, cu accentul pe prima silabă, ca şi în varianta-ĭ macedonénă *bàlică:* acésta în privinţa formeĭ; apoĭ circulaţiunea vorbeĭ (cunoscută în Ardél şi în Banat) precum şi faptul că revine în texte religióse sînt tot atâtea motive ce se opun uneĭ derivaţiunĭ orientale.

Şi acésta cu drept cuvînt, căcĭ vorba pare a fi indigenă.

Deja răposaţiĭ Laurian şi Maxim susţineaŭ (Glosar, 51) că „e luminat ca ḑiua că cuvîntul *balegă* vine din *bale*... de la secreţiune pre gură până la secreţiune pe şeḑut nu este decât un pas...“ Şi credem că nu s'ar putea face vr'o obiecţiune seriósă acesteĭ etimologiĭ, care corespunde fórte bine sub raportul formal şi semantic. Respândirea cea mare a vorbeĭ şi caracterul eĭ pastoral încă vin în sprijinul uneĭ originĭ indigene

In acest mod, nicĭ una din doveḑile linguistice aduse de d. Hasdeŭ în favórea unor resturĭ în românesce de idiome turanice dispărute nu resistă datelor actuale ale sciinţeĭ. Prin acéstă infirmare a resultatelor obţinute până acuma nu voim să contestăm într'un mod peremptoriŭ existenţa în limba nóstră a unor resturĭ cumane şi tătare, dar până astădĭ, cu tótă munca depusă în asemenea scrutărĭ, resultatele nu pot fi considerate de cât ca problematice în cel maĭ înalt

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

grad. Și dacă e legitim a se admite *a priori* existența în limba română (ca în bulgara și în maghiara) a unor elemente ante-osmanliĭ, nu trebue însă admisă de cât cu cea maĭ mare reservă aplicarea acesteĭ supositiunĭ istorice în domeniul faptelor.

Dintre diferitele némurĭ orientale carĭ s'aŭ ciocnit în cursul vécurilor cu popórele din valea Dunăriĭ, numaĭ Turciĭ (osmanliĭ saŭ tătarĭ) aŭ lăsat în idiomele din rĕsăritul Europeĭ urme numeróse și positive, pe când tóte celelalte — Hunĭ, Avarĭ, Pecenegĭ, Cumanĭ etc. — aŭ perit cu sunet și ecoul lor îndepărtat pare a fi amuțit pentru totdeauna...

§ 110ª. Extensiunea teritorială. — Am stabilit maĭ sus, că împrumuturile turcescĭ lipsesc cu desăvîrșire Românilor din Ardél, Banat și Istria (§ 32—34). Circulațiunea elementuluĭ oriental se face dar în coprinsul următor: în Bucovina, Moldova (prea puțin în Basarabia), apoĭ în Muntenia, Dobrogea și la Româniĭ din Macedonia. Ceĭ din urmă nefiind încă studiațĭ sub raportul contactuluĭ linguistic osmanliŭ, nevoițĭ sîntem a-ĭ lăsa de o cam dată la o parte și să ne mulțumim cu cele câteva date emise înainte asupra lor (§ 32). Materialul lexical din Bucovina coincide în cea maĭ mare parte cu cel din Moldova, iar materialul din Muntenia cu cel din Dobrogea. In realitate dar, examinarea turcismelor române din punctul de vedere extensiv, revine pe de o parte la stabilirea elementelor comune carĭ se bucură de o circulațiune generală în țările numite, iar pe de alta la diferențiarea acelor elemente carĭ aparțin unuia saŭ altuia din cele douĕ centre topografice, Muntenia și Moldova.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

In acest mod obţinem următorul tabloŭ comparativ (omiţênd nomenclatura specială poesieĭ populare şi basmuluĭ):

MUNTENIA	MOLDOVA	MUNTENIA	MOLDOVA
arman	adet(iŭ)	cianac	
arpagic	amandea	ciapcân	
asmă	arcan	cimber	
asmaciuc	arşin	cimşir	
	avan	cinghel	
babalîc	babacă	ciolac	
baldîr	bagdadie	ciorap	
batalama	bageac	ciórecĭ	
becher	baibarac	ciortan	
beşlégă	balcâz	cirac	
bozma	benghiŭ	ciripie	
bucciŭ	besectea	cişit	
bucmea	bindisesc	ciucurluc	
budulac	bostan	ciufut	
burghiŭ	boştur	ciulea	
buriŭ	buluc (adv.)	ciuin	
	buşmachĭ	ciuruc	
caià	cabaz	ciutac	
căigiŭ	cafas	conabiŭ	
caldarîm	caifet	culă	
capangă	calangiŭ	cumaş	
caragace	călép	curama	
caranfil	capcană	dăinuesc	danga
cărdăşesc	casap	dahiŭ	dezghin
cat	câşlă	dalcauc	dimerlie
cauc	chelimet	dever	duducă
cârcăiac	cherem	dizman	dughiană
cecmegea	chertic	dovléc	dulandragiŭ
ceplegea	chişléc	dud	
cercevea	chiulug	duium (adv.)	
chepeng	ciair	dulamă	
chervan	ciamur	făraş	fesfesea
chesat	cic(a)ric	farfara	fetnegea
chiostec	cimbistră	fermenea	
chiul	cobuz	filer	
chiulhan	condac	fitil	
ciam	coz	furda	

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

MUNTENIA	MOLDOVA	MUNTENIA	MOLDOVA
ghilbaș	gavanos	pardaf	pangea
ghimirlie	gherghir	parlagiŭ	pervaz
ghiobec	ghiduș	peșchir	peștimal
ghiuden	ghigelic	pirpiriŭ	pistil
ghiveciŭ	ghiol	poturĭ	
gianabet		razachie	rĕgea
		renghiŭ	rușfet
harar	hac	rîndea	
havuz	halaturĭ	sabor	saivan
haznà (de apă)	halep	saià (staul)	sanche
	haraba	samaniŭ	sapa (calului)
	harbuz	sanchiŭ	schingiu(esc)
	hasà	satara (belea)	sugiuc
	hicĭ	saxie	surduc
	hindichiŭ	sefertas	surghiun(esc)
	huzur	sefterea	
inacciŭ	imineĭ	serpengea	
indrușaim	irmilic	șaliŭ	șișanea
iorgan		șașiŭ	
iorgovan		șiboĭ	
iucsucea		șiș	
laf	lagiverde	talaș	taban
	locma	tamachiar	tălășman
magiun	maraz	taman	tasma
magmuză	matara	tarla	teltea
maimuță	matuf	tavan	tertel
mămular	melez	tecnefes	trampă
martac	merchez	telemea	
masat	micșunea	tembel	
miambal	muhaier	tenchiŭ	
miraz		terezie	
mișchet		terlicĭ	
muhurdan		tetrea	
muscal		tibișir	
muștea		tiftic	
nălbant	nacafa	tivilichie	
nipar	nenécă	trahana	
	nufĕr	turlac	
olum	odagaciŭ	tuzlucĭ	
orșav	ogeac	veresie	
otac		viran	vișinap

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

MUNTENIA	MOLDOVA	MUNTENIA	MOLDOVA
zarpa	zarif	zefliŭ	zuluf
zeflemea	zarnacadea	zevzec	zurba

Aci se póte adăoga vorbele speciale basmelor muntene: abitir, dam, salafiŭ, saltanat, saxana, șart, tărîm, tevatură etc. și acele nume de colorĭ ce sînt particulare descântecelor: ghiurghiuliŭ, ghiviziŭ, naramgiŭ etc.

De asemenea, expresiunile caracteristice în graiul mahalagiilor: cabul (și cabulipsesc), giugiuc și giungiurliŭ, înglindisesc („a se îmbĕta"), levent (fig.), mangafa, papugiŭ (fig.), pastramagiŭ etc.

In fine, cele câteva vorbe proprĭ limbeĭ capilărescĭ: babacă și nenécă, gigea și giugiulesc, tali.

După acéstă eliminare a vorbelor de un caracter local limitat, dăm maĭ la vale tabloul elementelor comune, carĭ formézĕ stocul fundamental al turcismelor române (cu omiterea particulelor, a vorbelor eșite din us saŭ rare și a celor relative anume la lumea orientală), elemente representate în mare parte fără echivalente corespundĕtóre.

Aba	arnăut	basma
abanos	arșic	beciŭ
abraș(iabraș)	atlaz	belea
acaret(ecaret)	Bacal(băcan)	beltea(peltea)
afion	băcan(lemnul)	berechet
age(a)miŭ	baciŭ	bidiviŭ(bididiŭ)
aiar	bacșiș	bina
alaiŭ (halaiŭ)	badana(bidinea)	boccea
alișveriș	baga	boțcluc (bucluc)
amanet(emanet)	balama	bogasiŭ
antiriŭ(antereŭ)	bam(i)e	boià
arap (harap)	bardac(ă)	boiŭ

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

bondoc (bunduc)
borangic
(burungiuc)
bùlgăre
bulgùr
bumbac
bursuc
Cafea
caimac
cais
calabalîc
călàuz(ă)
calfă
calp
calup (calîp)
canat
cănesc
cange
càntar
carpac
caraghioz
caraul(ă)
câșmîz
cașcaval
câtiŭ
catifea
catîr
catran
cătun
cavaf
caval
cazan
cazma
cergă
cerviș (ciriviș)
chebă (ghebă)
chef (chief)
chel (chiel)
chenar
cherestea
(herestea)
chiabur
chibrit
chi(h)limbar
chilă
chilim
chilipir
(chelepir)
chimir (chimer)
chindie
chior
chirie
chisea (chesea)
ciacâr
ciapraz (cepraz)
ciardac (cerdac)
ciarșaf (cerșaf)
ciaun (ceun)
ciauș
cilic
ciob
cioban
ciochină
(cinchină)
cioltar
ciomag
ciorbă
ciriș
cișmea (ceșmè)
cit
ciubuc (cibuc)
civit
colan
coltuc (cultuc)
conac
condur
copcă
co(r)torosesc
coșcogea
(gojgogea)
covată
curmal (hurmal)
cusur
cutie
Dairea
dalac(talan)
dam(b)la
dandana
dara
darac(tarac)
deliŭ
derbedeŭ
(derbeder)
dimie
divan (patul)
dulap
dulgher
dușman
dușumea (dușamè)
Farfurie
fildeș
fișic
fistic (fistec)
fotă
fudul
Găitan
gârbaciŭ
gebrea
gherghef
gherdan
(ghiordan)
ghiotura (adj.)
ghi(o)zdan
ghiulea
giaba (adv.)
giam
giamantan
(gemandan)
giambaș
giamparale
giantă
giubea
giuvaer (juvaer)
Habar (abar)
hagiŭ (agiŭ)
haham
haide! (aide!)
haimana
(aimana)

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

hain
hal
halal (alal)
halat
halva (alva)
hamal (mahal)
hambar (ambar)
han
hap
haram (aram)
hareciŭ (areciŭ)
harșa (arșa)
hatîr
havră
haz
herghelie (erghelie)
Iabașa (ievașea)
iadeș (iedeș)
ialnie (ilnea)
iamă
iatac (etac)
iaurt (igurțélă)
ibric
ibrișim
ilic (ilec)
ipîngea (epingea)
iureș
Lalea
léfă
leș
levent
lichea
liliac (flórea)
liliac (paserea)
liman
lulea
Macara
macat
magaza (magazie)
mahala
mahmur
maidan(meidén)
mangal
marafet
maramă (năframă)
mărgean
marole (marule)
masala
mascara
me(h)enghiŭ
meremet
meșină
mezat
mezeà
mindir (minder)
mintén
mofluz
moft
moloz
mosafir (musafir)
mosor
mucalit
mucava (macava)
murdar
mușama
mușteriŭ
Nalıt
năhut (nohot)
naiŭ (neiŭ)
năstrapă
naz
nazar
nurĭ
Oca
odae
ogur (ugur)
olac
Pacia(v)ură
pafta
paiantă
papuc
para
parmac(lîc)
pastramă
patlagea
pehlivan
peltic
perdaf
perdea
peruzea
pezevenghiŭ
pingea
pișicher
Rachiŭ
raft
ravac
refenea
revent
rup
Saca
sacâz
sadea
saftea (seftea)
saftian
sahan
sala(h)or
salcâm
saltea
samsar
samur
sarma
satîr
schele
serum
sidef (sedef)
simit
sinet (senet)
sipet
soiŭ
sopa
su(c)man
suliman
surlă
surugiŭ

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

susan	tavă	tulpan
Șaiac (șiiac)	telal	tulumbă
șaică (șeică)	ténc	tutun
șal	tertip	(tiutiun)
șandrama	teșghea(tijghea)	Uluc (ă)
șiret (rafinat)	testea (tistea)	ursuz
șiret (găitan)	testemel	(hursuz)
Tabac	(tistimel)	vadea
tabiet	tichie (chitie)	vataf (vătaș)
tabla	tighel	vechil
tacâm	tingire	Zăbun (zobon)
taftă	tinichea	zaif
taftur	(tenechea)	za(l)hana
tahîn	tipsie	(salhana)
tain	tiptil	zambilă
talaz	tizic (tezic)	(zambul)
tamazlîc	toiŭ	zar
tarabă	top	zaraf
taraf	torbă (tolbă)	zarzavat
tarapana	trufanda	ziafet
tas (tés)	tuciŭ	zor

Un șir de vorbe de origină turcéscă se află cele mai multe înregistrate în Vocabularul lui Polysu (de la care aŭ trecut apoi în Dicționarul lui Pontbriant, în Glosarul Academiei și în opera lui Cihac), a căror circulațiune n'a putut fi sprijinită prin nici o citațiune. Existența lor îndoielnică saŭ cu totul trecătóre ne a făcut să le omitem din corpul însuși al lucrării (care conține materiale exclusiv autentice) și să le înșirăm aci, mai mult din dorința de a fi cât se póte mai complet.

Asemenea expresiuni isolate sînt:

acmac, prost (la Polysu, Pontbriant, Glosar și Cihac): în adnotațiunile lui Polysu și **acmăcie,** prostie; — ar. AHMAK, sot: bulg. serb. id.

aralîc, interval, în locuțiunea „a face cuiva aralîc", a-i face loc, a-i da răgaz (la aceiași lexicografi): — ARALYK, interstice (d. ara „milieu"); alb. id., serb. araluk.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

arsîz, neruşinat (Cihac); — ARSYZ, éhonté (d. ar. „honte"); alb. arsăz „semeţ".

bacalîm, 1. int. om vedea (Polysu); 2. subst. promisiune, perspectivă (Ghica, 365: se întórse cu făgăduielĭ, *bacalîmurĭ)*; — BAKALYM, id. (d. bakmak „regarder").

băhtisesc, a se plictisi (Polysu); — BYKMAK (aor. bykty), se dégoûter; bulg. băktisam.

baloş, miere (Polysu); — BAL, miel (sufixul e obscur).

becriŭ, desfrînat (Rössler, Cihac) şi **becrilîc**, desfrînare (la aceĭaşĭ): — BEKRI, ivrogne; BEKRILYK, ivrognerie; bulg. serb. bekrĭa.

bent, mocirlă (Pontbriant, Cihac); — pers. BEND, digue; bulg. bent „bassin", mcr. bent „mocirlă".

bolbòl, cu belşug (Rössler, Pontbriant, Polysu); — BOL BOL, abondamment.

boş, gol (Cihac, care citéză şi locuţiunea „zidul şéde în boş", la muraille n'est pas assise en pleine); — BOŞ, creux, vide.

cafaltîc, gustare saŭ dejun, litt. ce vine înainte de cafea (Polysu); — KAVALTY (kahve altŷ), déjeuner.

capladisesc, a căptuşi cu mătăsărie o giubea (Costinescu); — KAPLAMAK (aor. kaplady), mettre une doublure; ngr. καπλαδίζω, doubler.

casnă, un fel de gumă (Cihac); — KASNY, galbanum.

cehrea, grimasă (Codrescu, Cihac); — pers. ČEHRE, mine, visage; serb. čehra, id.

chèciŭ, chee de şurupurĭ (Cihac); — EGEČ, crochet; serb. engeč, id.

ciap, înşelăciune (Polysu, Rössler); — ČEP, trompeur.

ciarcliŭ, rotat (Polysu); — ČARKLY, muni de roues (d. pers. čark „roue").

cicricîniŭ, chirurg care drege scrinturĭ (Barcian?); — ČYKRYKČY, chirurgien (qui remet les membres disloqués); bulg. čakrekčĭa „bailleul".

curiac, mică curătură în mijlocul uneĭ pădurĭ (Polysu); — KORU, forêt, défends; bulg. kurĭa şi korĭak „pădure".

daldisesc, a risca în joc, a urca miza (Polysu, Costinescu); DALMAK, enfoncer; serb. daldisati „a scufunda".

dîr-mîr (**tîr-mîr**), arababură (Cihac); — TARMAR, confus.

dubara, dublă aruncătură în jocul în zarĭ (Cihac); — DUBARA (pers. dubare „deux fois"), double deux au jeu de trictrac.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

epièc, aruncătură în care cad doĭ aș, în jocul în zarĭ (Glosar):— HEP YEK, doublon au jeu de trictrac (d. hep „tout“ și yek „as“).

furda, flecărire (?) (Cihac) : — FORTA, bavardage.

gabara, fluturaș pe cusăturĭ (Gorjan) ; — KABARA, paillette.

ghium, ibric de aramă (Cihac) : — GÜM (gügüm), aiguière de cuivre : alb. gyum.

giumèrt, galantom, darnic (Gorjan) : — ǧÖMERT (pers. ǧevanmerd), libéral, généreux.

gomènă, palamar, otgon (Cihac) : — GOMENA. câble (d. it. gomena) : ngr. γομένα.

gul, hamul dinapoĭ la catîrĭ (Cihac) ; — ar. GULL, carcan, joug.

ienicicmà, fată saŭ femee de curînd prostituată, litt. modă nouă (Polysu, Rössler), — YEÑI ČYKMA, nouvelle mode qui vient de paraître, nouvelle invention.

ivilichiŭ, svelt (Glosar) : — EVVELKI, premier.

langavie, ornament architectonic de florĭ și fructe (Glosar, Cihac) : — YILAN KAVI, serpentin, sinueux, en zig-zag (d. yilan „serpent“).

locmagiun, electuar împotriva neputinței bărbătescĭ (Polysu) : — LOKMAĞUN, aphrodisiaque.

luchiùm, tencuială de haznale (Cihac) ; — LÖKÜN, sorte de ciment.

mangialîc, pîrghie (Cihac) ; — ar. MANĞYLYK, grue.

maùzà, povară mare, mașină (Polysu) ; — MAVUSA, bâtiment de transport.

muftagiŭ, avar (Polysu, Rössler, Cihac) ; — MUHTAĞY, mendiant.

muhaiar, nehotărît, nesigur (id.) ; — ar. MUHAYER, qui a le choix libre.

palașcă, patrontaș (Cihac) : — PALASKA, giberne (d. ung. palaszk = vsl. ploskva „ploscă“), ngr. παλάσκα.

paralĭŭ, chiabur (Polysu) : — PARALY, id.

sagéc, ciucure (Cihac, care aduce și forma derivată **săgecar** „ciaprazar“) ; — SAĞAK, frange.

sahàn, grăsime (Cihac) : — ar. ŞAHM, graisse.

taban, scândură lungă și subțire (Cihac) ; — TABAN, poutre, traverse.

tedaric, provisiunĭ de vînat (Gorjan : *tedaric* de fîn „fourrage“) ; — ar. TEDARÜK, provision, préparatif.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

terbiè, sos (Gorjan: *tĕrbie,* suliman de bucate): — TERBIYE (ar. terbiyet), asaisonnement (des mets), sauce.

tescherea, rîndea (Cihac): — pers. DESTERE, petite scie.

tocmac, ciocan mare; pl. tăieţeĭ (Cihac); — TOKMAK, maillet.

turlùc, cuptor pentru arderea cărbunilor (Stamati s. v. Kohlenmeiler): — TORLUK, fosse dans laquelle on éteint le charbon.

tuşar, precupeţ (Cihac); — ar. TÜĞĞAR, marchand.

Maĭ toţĭ aceştĭ terminĭ aŭ fost de o întrebuinţare rară şi mărginită: fórte puţinĭ numaĭ (ca luchium, tocmacĭ etc.) se maĭ aud astăḑĭ în Moldova; marea lor majoritate însă par a fi simpli parasiţĭ, carĭ aŭ dus o existenţă îndoielnică spre a cădea apoĭ într'o desăvîrşită uitare.

§ 111. METODA. — Influenţa turcéscă directă, sub raportul politic, încetă efectiv la 1821, odată cu epoca fanariotă; dar acţiunea eĭ se prelungi încă aprópe un deceniŭ până la ocupaţiunea rusă a Principatelor (1828 — 1834), când, sub administraţiunea luĭ Kisseleff, Regulamentul organic desfiinţă o sumă de elemente ale trecutuluĭ, de ordine politică, administrativă, judiciară şi militară, carĭ se resimţiaŭ încă de influenţa seculară otomană.

Dar viaţa socială cu manierele şi portul oriental, cu eticheta şi rangurile eĭ, cu sistema-ĭ de monete şi mĕsurĭ, durâ cam până la 1850. In acéstă privinţă o comedie ca „Boieriĭ şi Ciocoiĭ" de Alexandri (a căriĭ acţiune se petrece între aniĭ 1840 şi 1850) e de mare importanţă culturală şi ne póte da mĕsura transformăriĭ radicale operată în organismul nostru social după acéstă dată, când contactul direct cu ideile şi instituţiunile din Occident devine o realitate istorică de o continuă durabilitate.

Un deceniŭ maĭ târḑiŭ şi societatea nóstră

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

trece printr'o adevĕrată metamorfosă: tóte elementele caracteristice ale vechiĭ societăți dispar ca prin farmec sub acțiunea cotropitóre a curentuluĭ occidental, saŭ maĭ bine ḑis francez. Ruptura între trecut și present se face într'un mod atât de brusc, achisițiunile culturel europene se substituesc atât de repede unor instituțiunĭ seculare, încât presentul pentru alte popóre formézĕ pentru noĭ un trecut adesea îndepărtat sub raportul social, politic și linguistic.

Acéstă reacțiune necesară a dat o lovitură de mórte instituțiunilor trecutuluĭ nu numaĭ de origină turcéscă, ci și celor derivate dintr'un izvor slavo-grec. Tóte elementele culturale din sfera administrațiuniĭ, justițieĭ și armateĭ, ce poporul român și le-a însușit în evoluțiunea-ĭ seculară — slave, grece și turce — aŭ eșit atunci din circulațiune și aŭ căutat un refugiŭ în domeniul istorieĭ.

Nu aceiașĭ sórtă aŭ avut'o însă elementele din sfera socială: părăsite de clasa nobilă, schimbătóre și mlădiósă, cele maĭ multe dintr'însele — și în primul rînd costumul — aŭ trecut asupra părțiĭ conservatóre a națiuniĭ, asupra claseĭ țărănescĭ, la care persistă și astăḑĭ și va persista mult timp încă. Și tot așa cu celelalte categoriĭ ale împrumuturilor existente, fie în orașe fie la țară.

Se impune dar, pentru o apreciare maĭ rațională a influențeĭ străine, acéstă dublă considerațiune: a vorbelor istorice saŭ dispărute și a vorbelor populare carĭ circulă și astăḑĭ.

Derivațiunea orientală se face une-orĭ pe cale indirectă, prin mijlocirea uneia din idiomele balcanice. Ast-fel, forma verbelor nóstre turcescĭ

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

derivă direct din bulgăresce (§ 26), precum elementele turcescĭ din Banat se datoresc imediat Sĕrbilor saŭ Ungurilor din acésta provincie (§ 34).

Alte-orĭ, când aceléşĭ elemente romanice se află şi în turca şi în gréca modernă, e maĭ greŭ de hotărît itinerarul prin care aŭ intrat în românesce. Astfel: angara (t. angariya = ngr. ἀγγαρειά), bacala (t. bakala, ngr. μπακαλὰς = it. bacallao), marghiol, piftie (pers. pihti = ngr. πηκτή) etc.

Iată câteva din aceste filiere intermediare.

Prin intermediŭ slav: calic (vsl. kalika = pers. kalak „difforme"), ciobotă (rus. čobotŭ d. tatar. čabata = pers. čabatan „grosses bottes"), şagă (bulg. şagŭ = t. şaka „badinage"), şofran (vsl. şafranŭ: fr. germ. safran din ar. za'feran), tăgârţă (sl. = t. tagarğyk „besace"), telégă (rus. telêga = t. talika „voiture"), toiag (vsl. toĭagŭ = t. toyaka „gros bâton"), topor (vsl. toporŭ = pers. tabar „securis").

La acestea adăogăm:

ROCMANĬ pl. ómenĭ buniĭ carĭ trăiesc la răsărit între necredincioşi şi de mila cărora se aruncă în timpul Pascilor găóce de oŭ în rîurĭ (Mangiuca, Calendar pe 1883: Pascile *Rocmanilor* şi Pascile Blajinilor): — rus. (dialectal) rochman „milos" din ar. raḥman „miséricordieux". De la Românii din Bucovina, carĭ aŭ primit'o de la Rutenĭ, vorba trecu la Huţanii din Galiţia: rachmane şi rachmanski velykden „Pascile Rocmanilor". sĕrbătóre ce se ţine în onórea lor 25 ḑile după Dumineca Pascilor (cf. Miklosich, Wanderungen, p. 18 şi 21). Moldovenii numesc aceiaşĭ sĕrbătóre „Pascile Blajinilor" (sl. blažinŭ = ar. raḥman), un epitet de un caracter cu totul general, ceea ce exclude orĭ-ce alusiune mitică: cf. asupra Rocmanilor, Marian în Revista critică literară IV, 129—132 şi Şeḑĕtórea I, 28—29.

TĂLMACIŬ, sinonim cu dragoman saŭ tergiman: — vsl. tlŭmač „interpres" n'are a face cu sinonimul sĕŭ tlŭkŭ (cf. Cihac), ci derivă de-a dreptul de la giagat.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

tilmač, cum. telmač „interpres“: vorba orientală stă în raport primordial cu tat. til „limbă“.

Prin intermediŭ maghiar: dulău (düllö = pers. tule „chien de chasse“), coroiŭ (karoly = t. karagu), ham (hám = pers. ham „harnachement“), pezmet (peszmét = pers. peksemet „biscuit“), salaș și sălășluesc (szállás = t. salaș „tente, chaumière“), șoim (sólyom = t. șahin), vamă și vameș (vám = ar. vam „dette“).

La acestea adăogăm:

CIUTURĂ, găletă (în Moldova) și țévă de lulea (în Ardél): — csútora „embouchure d'un tuyau de pipe, cruchon de bois“ d. t. čotura (čotra) „cruche ou bouteille en bois de forme plate (d. it. ciotola): bulg. serb. čutura „tivgă de apă“. Circulațiunea și sensul vorbeĭ indică o directă proveniență maghiară, iar nu osmanlie.

CIZMĂ, sinonim cu moldov. ciobotă, existând și în istriano-româna (luat aci din sêrbesce): accentul și circulațiunea vorbeĭ indică și aci o imediată derivațiune maghiară (de unde provin și alțĭ terminĭ profesionalĭ ca astrăgaciŭ bedrég, dichiciŭ, șan): — csizma „botte, bottine“ = t. čizmè, id. (čizmeği = cizmar), de unde sêrb. cizma, alb. și mer. cizme.

Unĭ terminĭ (primitiv turcescĭ) ca Beciŭ și chepenég aŭ fost alterȳativ împrumutate de la Turcĭ și de la Ungurĭ: existența lor simultană în Dobrogea și în Ardél indică acéstă dublă proveniență paralelă.

Prin intermediŭ neo-grec: măcar (§ 25), taifas (ταιφάς, assemblée, troupe = t.-ar. taifa „suite, cortège“), țucal (τζουκάλι = t. čukal „pot“), zarzăr (ζέρζαλον, abricot = t. pers. zerdalu „petit abricot“) etc. O filieră analogă revine în acele vorbe turcescĭ, în carĭ palatalele primitive sînt redate în românesce prin sibilante corespundĕtóre: ș prin s și č prin ț (§ 21).

Tot din neo-gréca se trage și **farmazon** „necredincios,

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

perfid“ (litt. francmason), sens ce revine deja într'un document al luĭ Mavroghene din 1787 (Urechiă, Istoria III, 108: uniĭ din făcĕtoriĭ de rele și *farmazoniĭ* aŭ semĕnat multe feluri de vorbe neadevĕrate spre spaima norodului): — φαρμασόνος, nelegiuit (d. fr. franc-maçon), mcr. farmazon „ipocrit, om rĕŭ“, rus. pol. farmazon, t. farmason. Vorba dobîndi de timpuriŭ un sens nefavorabil din causa apucăturilor misterióse ale francmasonerieĭ, întrodusă la noĭ de către Grecĭ în ultimul pătrar al secolului trecut: de aci *farmazon* „panglicar, scamator“ și *farmazónă* „vrăjitóre“ (Créngă I, 232: fata luĭ Roș-Impĕrat este o farmazónă cumplită).

In fine, un intermediŭ sas saŭ german indică vorba „lăută“ (germ. Laute = t. laùta): cf. Hasdeŭ, Etymologicum s. v. alăută.

Mai rĕmâne să considerăm în trécăt materialul de natură literară saŭ artificială, ce ne a venit (direct saŭ indirect) din Orient și care ni s'a transmis prin treĭ canale diferite.

1. Neologismele orientale ce le datorim contactuluĭ recent cu cultura franceză și dintre carĭ unele se află menționate în corpul lucrărieĭ cu ocasiunea dubletelor lor, populare saŭ istorice. Ast-fel:

alcov (cf. cubea), amiral (emir), arsenal (tersana), azur (lazur), beduin (bidiviŭ), bezoard (panzehru), calibru (calup), caravană (chervan), caravanseraiŭ (carvasara), carmin (cărmîz), gudron (catran), hazard (zar), hordă (urdie), jupă (giubea), magazin (magaza), mascaradă (mascara), moschee (mecet), nabab (naip), odaliscă (odalîc), sirop (ciorbă), sorbet (șerbet)...

Restul acestor neologisme, abstracțiune făcênd de terminologia sciințifică, se reduce la următórele: ambră, asasin, balsam, camfor, carat, fachir, felah, felucă, garafă, iradea, muezin, meschin, mumie, razzia, șerif, talisman, tarif.

2. Neologisme poetice împrumutate direct

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

din Orient. Singurii dintre poeții noștri carĭ aŭ tras în sfera fantasieĭ lor lumea orientală, aŭ fost Alexandri (în câteva Legende istorice) și maĭ ales Bolintinénu, în „Florile Bosforuluĭ“. Acest din urmă a recurs la izvorul însușĭ de inspirațiune și a întrodus, în poeticele sale descrierĭ, un numĕr óre-care de terminĭ relativĭ la viața orientală ca:

CERCHEZ, tunică de formă circasiană (I, 234: Feregéua se 'mlădie pe kiahiul, bogat *cerchez)*.

DALGA, tunică de mĕtase cu ciucurĭ de fir (I, 293: Anteriŭ de selimie cu *dalga* de fir deschis); — dalga „casaque“.

GIN, demon, duh (I, 299: *Ginii* fantasticĭ ce 'n nópte se adună): — ar. gin „génie, démon“.

HALAICA, sclavă de harem (I, 248: L'ale *halaicei* cântece de dor): — ar. halayka „esclave, servante“.

HURIE, fecióră promisă de Mahomet în paradis musulmanuluĭ fidel; fig. ființă răpitóre, dînă (Bolintinénu I, 241: *Hurie* eșită din ale mărĭ spume: 248: *Hurióra* edenuluĭ dulce...): — ar. huri „nymphe“.

IAȘMAC, vĕlul turcóicelor (I, 234: Sub *iaşmac* adus din Șam): — yaşmak „voile des dames musulmanes“.

TALICĂ, trăsură ușóră și elegantă (I, 336: O *talică* se opresce, ocolită de cavazĭ); — talika „petit chariot à un cheval“ (de unde rus. telêga).

Dar maĭ ales BĬLBĬLĬ „priveghetóre“, paserea favorită a poeților din Orient, revine sub diferite forme: *biulbiuliță* (Bolintinénu I, 352: Cântă, biulbiuliță bună, Prelungesce somnul tĕŭ), *bulbuluc*ă (I, 273: Amoros ca plânsul drageĭ bulbuluce) și *biulbiulină* (Alexandri II, 313: O frumósă biulbiulină începuse a cânta)...

Restul acestuĭ vocabular poetic (ascher, câzlar, ciflic, elcovan, feregea, gianfes, giar, hadîn, hanîmă, imam, namaz, sandal, selemie, siléf; și numele propriĭ: Anadol, Boaz, Șam) se regăsesce printre vorbele istorice; tot așa ceĭ câțiva terminĭ întrebuințațĭ de Alexandri ca: Aliotman (și la Eminescu), chiafir, hairet (= hiĝret) etc.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

3. In fine, neologisme recente orientale carĭ n'aŭ ajuns încă a fi populare: HAMAM „baie cu abur uscat“: *hammam* „bain“; BECTEMIS, calitate superióră de tutun (Gane III, 198): ar. *pek temiz,* id. (litt. fort et propre); IMAM-BAILDI, un fel de mâncare gătită cu pătlăgele (citaţiunĭ la Rudow): *imam bayildi* (litt. pâmoison de l'imam) „l'aubergine accomodée au beurre“.

Câteşĭ trele aceste serĭ de terminĭ orientalĭ sînt de natură cu totul artificială şi sînt astfel lipsiţĭ de orĭ-ce interes linguistic. Ca importaţiunĭ pur literare şi recente, ele n'aŭ nimic comun cu fondul popular şi istoric al influenţeĭ osmanlĭĭ. Le-am menţionat aci tocmaĭ spre a stabili acéstă radicală deosebire.

In timpul din urmă cunoscinţele nóstre relative la epoca fanariotă s'aŭ înmulţit nu numaĭ cu o sumă de documente indigene, ci şi cu relaţiunile cronicarilor contemporanĭ grecĭ, scóse treptat la lumină de d-niĭ Legrand şi Erbicénu. Maĭ ales d. Erbicénu şi-a câştigat merite reale prin numerósele sale traducerĭ din limba neogrécă după scrierĭ apărute în secolul trecut. Ne am folosit de tóte aceste materiale, numaĭ întru cât ele privesc pe Românĭ, căcĭ, în totalitatea lor, ele ar putea procura materia unuĭ glosar special, analog celuĭ proiectat (şi neexecutat) de Legrand la cronica luĭ Daponte, glosar care ar oglindi maĭ mult limba grécă din secolul al XVIII-lea de cât pe cea română.

In traducerea acestor cronicarĭ, d. Erbicénu a adoptat o sistemă de transcriere cu totul eronată şi care ar putea conduce la confusiunĭ regretabile. Se scie că gréca modernă nu posedă sunetele b č ğ, pe carĭ le înlocuesce cu mp, ts

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

și tz: traducĕtorul hărăzesce [1]) limbeĭ române tóte aceste lacune ale alfabetuluĭ romaic.

Așa transcrie (p. 59): gembegiziĭ, τζεμπετζίδες, în loc de gebegiĭ; p. 43: ghemgiziĭ, γεμιτζίδες, în loc de ghemigiĭ... Tot ast-fel: otzac (în loc de ogiag), ghezigiŭ (iazigiŭ), ghiovas (iova), ţephane (gephane), ţasit (ciașit)...

Dar d-sa conservă nu numaĭ fonetismul ci și formaţiunea pluralului grecesc, ca: actenamede, cumbarade (în loc de actinamele, cumbarale), chiatapiḍĭ, chirzaliḍĭ, spahiḍĭ pentru chiatipĭ, cârjaliĭ, spahiĭ... ba chiar (p. 75): bairachiile, ţandiriile (μπαϊράκια, τσαντίρια) în loc de bairacurile, ciadîrurile.

Ca să se pótă vedea maĭ bine inconvenientul uneĭ asemenea procederĭ, citĕm frasele: (p. 73) a scos *tugiele* (τούγια); p. 62: să anunţe *musdenul* (τον μουσδὲν); p. 81: nu găsesc *ghiuni* multă (τογιούνι) în loc de *tuiurile*... *mujdea* (traducĕtorul reproducênd finalul acusativuluĭ)... *duium* (traducĕtorul luând silaba iniţială drept articol)...

La acestea se adaogă traduceriĭ incorecte saŭ imaginare ale vorbelor turcescĭ: (p. 181) *ghemziĭ* (cit. ghemigiĭ), tradus cu „ómenĭ fără căpĕtâiŭ“ (în loc de „marinariĭ“); p. 139: *rufeti* (cit. rufeturĭ), tradus cu „întruniriĭ de ómenĭ la priveliștĭ“ (în loc de „corporaţiunĭ“); *huzur* „plăcere, chef“ (în loc de „liniște“)... p. 9 și 295: șépte gulade după Ἑπτα γουλάδες în loc de Șépte Turnurĭ saŭ Edicule...

Maĭ întregul material lexical coprins în cronicariĭ grecĭ se află deja la cronicariĭ noștri și exemplul acestora (carĭ sciaŭ binișor grecesce și turcesce) ar fi fost destul de instructiv pentru traducĕtor.

Am făcut aceste observaţiunĭ dintr'un îndoit punct de vedere: maĭ întâĭ, fiindu-ne témă ca procedarea unuĭ bărbat așa de meritos să nu găséscă imitatorĭ, continuându-se astfel o anomalie atât de regretabilă[2]); apoĭ, să nu ni se

---

[1]) Exemplele de maĭ la vale sînt luate din *Cronicariĭ grecĭ carĭ aŭ scris despre Românĭ în epoca fanariotă.* Bucurescĭ, 1890.

[2]) Réposatul Sion, în traducerea luĭ Fotino, s'a luat după ace-

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

pótă imputa, că n'am tras din activitatea d-sale tot folosul, de órece formele adoptate de traducĕtor sînt incompatibile cu spiritul limbeĭ române.

§ 112. Consideraţiunea finală. — Slaviĭ şi Greciĭ eraŭ popóre de aceiaşĭ credinţă şi de aceléşĭ datinĭ cu Româniĭ, de aceia influenţa lor se resimte în tóte manifestările vieţiĭ religióse, sociale şi intelectuale. O influenţă de altă natură a suferit limba nóstră în curs de secole din partea Turcilor, un popor străin prin religiune, străin prin aspiraţiunĭ. Ce ordine de ideĭ s'aŭ putut împrumuta în asemenea împrejurărĭ? Limba este, în acest cas, oglinda cea maĭ credinciósă: ea n'are de înregistrat nicĭ o noţiune religiósă saŭ intelectuală propriŭ-ḑisă, nicĭ un verb originar (dar câteva sufixe şi particule). Lumea, suprafaţa pămîntuluĭ, corpul omuluĭ şi sufletul seŭ, viaţa de familie — în tóte acestea nu se află nicĭ o urmă, nicĭ un reflex al elementuluĭ turcesc.

Iată dar, din capul loculuĭ, o diferenţă importantă, sub raportul ideal, între influenţa turcă şi cea slavo-grécă. Fiind ast-fel, nicĭ vorbă nu póte fi de vr'o influenţă artistică saŭ literară, deórece ambele acestea îmbracă la popórele ortodoxe un vestmînt aprópe exclusiv religios.

Despotismul oriental a rĕmas stereotipat în numerósele dărĭ, cu carĭ aceste ţărĭ aŭ fost împovĕrate în diferite rîndurĭ şi dintre carĭ unele aŭ rĕmas până astăḑĭ neşterse din mintea ţăranuluĭ. Enumerarea lor este o istorie în miniatură a suferinţelor trecutuluĭ.

---

iaşĭ normă, care numaĭ sciinţifică nu póte fi: pe o singură pagină (III, 247) se află transcrierĭ ca tablam-paşa, cempezi-başa, cumpara... în loc de tabla-başa, gebegi-başa, cumbara... cf. II, 157: kiliţ-caftan = călâciŭ-caftan...

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

Luxul oriental se oglindesce în multiplele numirĭ de stofe și materiĭ, din carĭ multe aŭ persistat până astădĭ. Acea pestriță varietate de costume și scumpeturĭ făcea din representanțiĭ nobleței nisce adevĕrate bazarurĭ ambulante. Acele splendorĭ ale aristocrației nóstre trecute aŭ descins treptat tóte gradele ierarchieĭ sociale: după ce făcură fala boierilor și a cocónelor, se abătură pe rînd la preoțĭ și haiducĭ, la lăutarĭ și țigani, până ce se fixară în coliba ospitalieră a țăranuluĭ și a țărancei, spre a duce acolo o viață maĭ durabilă...

Regnul animal, ca și cel mineral, e puțin representat; din contra, cel vegetal numĕră un contingent important.

Vorbe relative la casa și d'ale caseĭ. la bucătărie și la produsele gastronomieĭ orientale, la bĕuturĭ și la aparatul fumatuluĭ.

Cea maĭ mare parte a terminologieĭ comerciale, multe numirĭ de meșteșugurĭ, de industriĭ, de unelte și dichisurile respective (unele privitóre la păstorit și la țesut).

Vorbe aparținênd sferei militare și juridice dispărute în mare parte; câțiva terminĭ de marină și maĭ tot ce privesce calul.

Un numĕr de substantive și de adjective cu nuanțe maĭ adesea nefavorabile.

Afară de acéstă influență pur materială și afară de acțiunea culturală (destul de însemnată, dar astădĭ cu totul dispărută), menționăm acțiunea spirituluĭ oriental asupra paremiologieĭ române, numirile câtorva jocurĭ sociale și de copiĭ, și a instrumentelor musicale dintre carĭ unele aŭ persistat până astădĭ la păstorĭ și la țiganiĭ lăutarĭ.

Cu modul acesta, resumând elementele

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)

positive și negative, influența turcéscă îmbrățișéză:

pe om, sub raportul traiuluĭ seŭ material: nutriment, îmbrăcăminte, locuință; industrie, comerț, comunicațiune;

Natura, representată maĭ ales prin regnul vegetal;

Statul, cu privirea specială la politică și la arta militară (și acésta numaĭ în trecut);

societatea: jocurĭ, melodiĭ, hore etc.

Din contra, domeniile înalte ale religiuniĭ, sciinței și arteĭ, precum și cercul intim al familieĭ, aŭ rĕmas cu totul neatinse de lumea orientală.

Iar sub raportul cronologic și topografic am ajuns la următórele conclusiunĭ:

Ipotesa despre existența în românesce a unor elemente pre-osmanliĭ (avare, pecenege, cumane, mongole) n'a fost încă confirmată prin nicĭ un fapt irefutabil (exceptând cele două-treĭ nume topice cumane);

Imprumuturile tătare, în special nogaice, aŭ un caracter cu totul local (Moldova);

Limba română nu cunósce nicĭ un singur arabism saŭ persianism, care să nu fi trecut maĭ întâĭ prin filiera osmanlie;

Graiul Românilor din Istria, Banat și Ardél nu posedă pe calea directă nicĭ o urmă a vocabularuluĭ oriental;

In fine, singura influență orientală, durabilă și apreciabilă, e cea osmanlie, care (străină de literatura religiósă) se reflectă pe de o parte în domeniul cronografieĭ și al poesieĭ istorice, iar pe de alta constitue un contingent însemnat al limbeĭ populare de astădĭ.

BDD-B369-08 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.189.177 (2024-04-27 03:24:53 UTC)